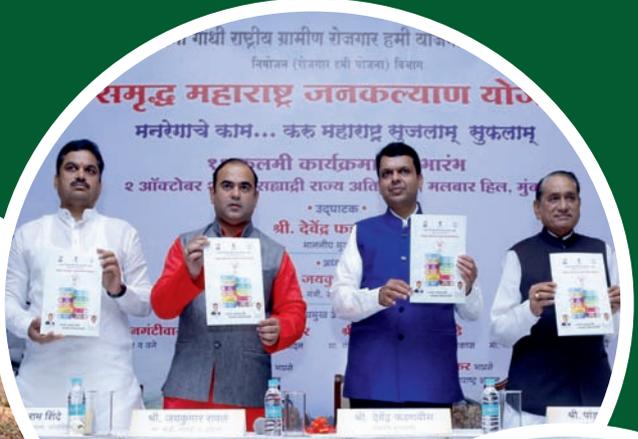

महाराष्ट्र शासन
नियोजन (रोजगार हमी योजना) विभाग

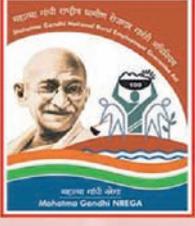
महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र
व राज्य रोजगार हमी योजना

समृद्ध महाराष्ट्र जनकल्याण योजना

वार्षिक अहवाल
सन २०१७-१८

महाराष्ट्र शासन

नियोजन (रोजगार हमी योजना) विभाग

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना-महाराष्ट्र
व राज्य रोजगार हमी योजना

**वार्षिक अहवाल
सन् २०१७-१८**

नवीन प्रशासकीय भवन, १६ वा मजला, मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२.

संकेतस्थळ : mahaegs.maharashtra.gov.in

E-mail: egsdesk9-mh@gov.in

अनुक्रमणिका

१.	संदेश	१
२.	प्रस्तावना	२
३.	योजनेची पार्श्वभूमी	३
४.	योजनेची उद्दीष्टे	४
५.	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेची वैशिष्ट्ये.....	४
६.	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत अनुज्ञेय कामे	१०
७.	कामांचे वार्षिक नियोजन.....	१२
८.	योजनेंतर्गत कामे	१४
९.	निधीचे व्यवस्थापन	१५
१०.	मजुरी व साधन सामुग्रीवरील खर्चाचे प्रमाण	१७
११.	माहिती व्यवस्थापन कार्यप्रणाली (MIS).....	१८
१२.	रोजगार हमी योजनेचे संकेतस्थळ.....	१९
१३.	कार्यक्रमाची अंमलबजावणी यंत्रणा.....	१९
१४.	विभागाची प्रशासकीय संरचना.....	२३
१५.	सामाजिक अंकेक्षण.....	२५
१६.	तक्रार निवारण प्राधिकारी (Ombudsman).....	२६
१७.	महाराष्ट्र राज्य रोजगार हमी परिषद.....	२७
१८.	पारदर्शकता व सक्षमीकरण.....	२८
१९.	प्रचार व प्रसिध्दी.....	३०
२०.	क्षमता बांधणी	३१
२१.	योजनेस चालना देण्याकरिता करण्यात आलेल्या उपाययोजना	३२
२२.	योजनेची फलनिष्पत्ती	३३
२३.	राज्य रोजगार हमी योजनेची सद्यस्थिती	३५
२४.	सांख्यिकीय माहिती.....	३९

जयकुमार रावल

मंत्री,
रोजगार हमी योजना व पर्यटन,
महाराष्ट्र राज्य.

संदेश

राज्यात राज्य रोजगार हमी योजनेमार्फत जवाहर/धडक सिंचन विहिरी, तसेच फलोत्पादन व महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत ग्रामीण क्षेत्रात रोजगार निर्मिती करण्यासाठी व त्या माध्यमातून स्थायी मालमत्ता निर्माण करण्याची अनेक कामे हाती घेतली आहेत. यासाठी प्रत्येक वर्षी केंद्र शासनाकडून लेबर बजेट मंजूर करून घेण्यात येते. सन २०१७-१८ मध्ये राज्यात ८२५ लक्ष मनुष्यदिवस निर्मिती झाली आहे. या योजनेंतर्गत सुमारे २५,००० पेक्षा जास्त ग्रामपंचायतीमध्ये कामे घेण्यात आली आणि त्यामुळे अनेक लोकांच्या राहणीमानाचा दर्जा उंचावला आहे.

राज्यात महात्मा गांधी मनरेगा योजना राबविताना अभिसरणातून कामे घेण्याबाबत तसेच केंद्र शासनाकडून राज्यासाठी या योजनेकरिता जास्तीत जास्त निधी उपलब्ध होण्यासाठी नरेगा योजना राबविण्याच्या स्वरूपामध्ये लक्षणीय बदल करण्याच्या अनुषंगाने "समृद्ध महाराष्ट्र जनकल्याण योजना" राबविण्यात येत आहे. यास अनुसरून "समृद्ध महाराष्ट्र जनकल्याण योजना" अंतर्गत अनुज्ञेय वैयक्तिक व सार्वजनिक लाभाची ११ प्रकारची कामे प्राधान्याने मोठ्या प्रमाणात राबविण्यात आलेली आहेत.

या अनुषंगाने विभागाने केलेले नियोजन आणि उचललेली पावले भविष्यातही निश्चितच मूर्त स्वरूपात दिसून येतील. सन २०१७-१८ मध्ये कृषि व कृषि संलग्न कामावर एकूण खर्चाच्या ७८ टक्के एवढा खर्च करण्यात आलेला आहे. विशेषतः नरेगाशी व विविध विभागांशी सांगड घालून जलयुक्त शिवार अभियानांतर्गत जलसंधारणाच्या कामांमध्येही लक्षणीय वाढ झालेली आहे.

सन २०१७-१८ मध्ये केलेले काम व योजनेंतर्गत निर्माण झालेले मनुष्यदिवस, झालेला खर्च, इत्यादीबाबतची माहिती विधिमंडळास सादर करताना मला अत्यंत आनंद होत आहे.

जयकुमार रावल

एकनाथ डवले (भाप्रसे)

सचिव,
रोजगार हमी योजना व जलसंधारण,
महाराष्ट्र शासन.

प्रस्तावना

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना ही केंद्र शासनाची महत्वाकांक्षी योजना राज्यातही अधिक लोकप्रिय झालेली आहे. गोरगरीबांच्या उपजिविकेच्या संसाधनाचा पाया मजबूत करणे, सामाजिक सहभागाची सुनिश्चिती व पंचायत राज संस्था बळकट करणे ही या योजनेची मुलभूत वैशिष्ट्ये आहेत. यात वैयक्तिक व सार्वजनिक स्वरूपाच्या कामांच्या मागणीमध्ये निश्चितच वाढ होत आहे. सन २०१६-१७ च्या तुलनेत सन २०१७-१८ मध्ये कामांच्या मागणीत वाढ होऊन कामांच्या संख्येतही वाढ झालेली आहे.

सदर योजनेचे लाभ सर्वापर्यंत पोहोचावे यासाठी विभागाने दूरचित्रवाणी वर्तमानपत्रातील जाहिरात, योजनेचा स्टॉल व चित्ररथ यांच्या माध्यमातून तसेच एक दिवस मजुरांसोबत इत्यादी नवीन संकल्पना कार्यान्वित केल्या आहेत.

जलयुक्त शिवार अभियानासोबत सांगड घालून जलसंवर्धनाच्या कामांवर भर दिल्यामुळे गावातील पाण्याच्या साठ्यात निश्चितच वाढ होईल. गावाचा सर्वांगीण विकास होण्याकरिता योजनेंतर्गत पांधण रस्ता, गोठा, नॅडेप कंपोर्झिंग, वनीकरण, इत्यादी कामे घेण्यात आलेली आहेत.

राज्य रोजगार हमी योजना विभागामार्फत "मागेल त्याला शेततळे" ही महत्वाकांक्षी योजना सुरु करण्यात आली असून त्या अंतर्गत १८ मे २०१८ अखेर ८११७४ इतकी शेततळी पूर्ण करण्यात आली तर ५०६९ इतकी शेततळी प्रगतीपथावर आहेत.

नागपूर विभागातील गडचिरोली, भंडारा, चंद्रपूर, गोंदिया व नागपूर या पाच जिल्ह्यांना धडक सिंचन विहीर अंतर्गत एकूण ११,६१४ विहिरींचा लक्षांक देण्यात आला असून १५ मे, २०१८ अखेर ७००८ सिंचन विहिरी पूर्ण करण्यात आल्या तर ४२२० इतक्या विहिरींची कामे प्रगतीपथावर आहेत. तसेच "समृद्ध महाराष्ट्र जनकल्याण योजना" अंतर्गत अनुज्ञेय वैयक्तिक व सार्वजनिक लाभाची ११ प्रकारची कामे सन २०१६-१७ व २०१७-१८ या वर्षामध्ये प्राधान्याने मोठ्या प्रमाणात राबविण्यात आलेली आहेत.

सन २०१७-१८ मध्ये मनरेगा अंतर्गत वैयक्तिक लाभाच्या व्हर्मी कम्पोस्टिंग, फळबाग लागवड, नॅडेप कम्पोस्टिंग, शौचालये व शोषखड्डे घेण्याची व सार्वजनिक लाभाच्या वृक्ष लागवड-संगोपन व संरक्षण, रोपांची निर्मिती, अंगणवाडी बांधकाम व पांधण रस्ते तयार करण्याची कामे इतर विभागाच्या अभिसरणाद्वारे (Convergence) घेण्यात आली.

सन २०१७-१८ मध्ये योजनेंतर्गत ८२५ लक्ष मनुष्यदिवस निर्माण होऊन रु. २३०० कोटी खर्च झालेला आहे. या संदर्भात फलनिष्पत्ती अहवाल मा. विधानमंडळास सादर करण्यात येत आहे.

एकनाथ डवले

योजनेची पार्श्वभूमी

महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियमाची अंमलबजावणी १९७७ पासून महाराष्ट्रात सुरु झाली. राज्यात महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ नुसार दोन योजना सुरु होत्या.

१) ग्रामीण भागात अकुशल व्यक्तिकरिता रोजगार हमी योजना.

२) महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ कलम १२(ई) नुसार वैयक्तिक लाभाच्या योजना.

सदर योजनांना राज्य शासनाच्या निधीतून अर्थसहाय्य केले जात होते.

२. सन २००५ मध्ये केंद्र शासनाने संपूर्ण भारतात राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कायदा (विद्यमान नाव – महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कायदा) लागू केला. तसेच केंद्र शासनाने ज्या राज्यांनी पूर्वीपासून रोजगार हमी अधिनियम मंजूर केला होता, अशा राज्यांना केंद्र शासनाच्या अधिनियमातील कलम २८ अन्वये त्यांचा कायदा राबविण्याची मुभा दिली होती.

तदनुसार महाराष्ट्र शासनाने सन २००६ मध्ये पूर्वीचा कायदा ठेवण्याचा पर्याय स्विकारला आहे. मात्र, विधानमंडळाने केंद्रीय कायद्यास अनुसरून राज्यास निधी मिळवण्याच्या अनुषंगाने १९७७ च्या कायद्यात आवश्यक त्या सुधारणा केल्या, त्यामुळे योजना राबविण्याच्या कार्यपध्दतीत बदल झाला आहे.

३. सद्यःस्थितीत राज्यात महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ (दिनांक ६ ऑगस्ट, २०१४ पर्यंत सुधारित) अंमलात आहे व या कायदांतर्गत खालील दोन योजना सुरु आहेत :

- अ) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना – महाराष्ट्र (MGNREGS) या योजनेंतर्गत केंद्र शासन १०० दिवस प्रतिकुटुंब रोजगाराची हमी देते व १०० दिवस प्रतिकुटुंब मजुरीच्या खर्चासाठी निधी पुरवते. प्रतिकुटुंब १०० दिवसावरील प्रत्येक मजुराच्या, मजुरीवरील खर्चाचा आर्थिक भार राज्य शासन उचलते.
- ब) महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ सुधारित कलम (१२) (ई) नुसार वैयक्तिक लाभाच्या योजना अनुदान तत्वावर प्रतिपूर्ती योजना म्हणून राबविण्यात येतात.

उदा. : १) जवाहर / धडक सिंचन विहीर योजना

२) रोहयोंतर्गत फळबाग लागवड योजना.

३) मागेल त्याला शेततळे योजना.

४) नागपूर विभागात ११००० विहीरींचा धडक कार्यक्रम.

याशिवाय राज्य शासनाचा निधी पुढील बाबींकरिता वापरला जातो

१) राज्य रोजगार हमी योजनेतील प्रगतीपथावरील अपूर्ण (कुशल) कामे पूर्ण करण्याकरिता.

२) राज्य रोजगार हमी योजनेंतर्गत भूसंपादन केलेल्या जमिनीचा मोबदला देण्याकरिता.

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेची उद्दिष्टे

अकुशल काम करण्यास इच्छुक असणाऱ्या प्रत्येक कुटुंबातील प्रौढ व्यक्तीला योजनेंतर्गत १०० दिवस प्रतिकुटुंब रोजगाराची हमी देण्यात आली असून, त्या माध्यमातून स्थायी स्वरूपाची मालमत्ता निर्माण करणे हे या योजनेचे मूळ उद्दिष्ट आहे. त्याचप्रमाणे ग्रामीण भागातील शेतकरी/शेतमजुरांना या अधिनियमाच्या माध्यमातून रोजगाराचा हक्क प्रदान करणे, सामाजिक सुरक्षा देणे, महिला व दुर्बल घटकांचे सबलीकरण करणे, तसेच पंचायत राज संस्थांचे बळकटीकरण करण्यावर योजनेत भर देण्यात आला आहे. जिल्ह्यांत हाती घेण्यात येणाऱ्या सर्व कामांच्या एकूण किंमतीच्या प्रमाणात कमीतकमी ६० टक्के कामे ही, उत्पादक स्वरूपाची मालमत्ता निर्माण करणारी असावीत व अशी कामे ही भूमी, जल व वृक्ष यांचा विकास करणारी कृषि व कृषिसंलग्न क्षेत्राशी निगडीत असावीत.

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेची वैशिष्ट्ये

१८ वर्षावरील प्रौढ व्यक्तींना केंद्र शासनाची १०० दिवस प्रतिकुटुंब अकुशल रोजगाराची हमी. तर १०० दिवसांवरील प्रत्येक मजुराला रोजगाराची राज्यशासनाची हमी.

मजुरांची नोंदणी व जॉबकार्ड :

- रोजगार मिळविण्याकरिता जॉबकार्ड आवश्यक.
- जॉबकार्डसाठी ग्रामपंचायतीकडे अर्ज करणे आवश्यक.
- ग्रामपंचायत मार्फत नोंदणी.
- १५ दिवसांत जॉबकार्ड मिळणार.
- प्रत्येक कुटुंबाला विनामुल्य फोटोसह एक जॉबकार्ड.

कामाची मागणी व अर्ज :

- रोजगार आवश्यक असणाऱ्या नोंदणीकृत व्यक्तीने वेळोवेळी नमुना क्रमांक ४ मध्ये अर्ज करणे आवश्यक.
- नमुना क्रमांक ४ ग्रामपंचायत कार्यालयामध्ये उपलब्ध.
- नमुना क्रमांक ४ मध्ये अर्ज केल्यानंतर ग्रामपंचायतीने पोचपावती देणे आवश्यक.

- रोजगाराची मागणी नोंदणीकृत व्यक्ती किंवा समूह नमुना क्रमांक ४ मध्ये करू शकतो.
- मजुराने किमान १४ दिवस कामाची मागणी करणे आवश्यक.
- मागणी केल्यानंतर मजुराला १५ दिवसात ग्रामपंचायतीने रोजगार पुरविणे आवश्यक, अन्यथा बेरोजगार भत्ता अनुज्ञेय.
- कामाच्या मागणीबाबत ग्रामपंचायतीने गटविकास अधिकारी यांना तात्काळ माहिती द्यावी.
- गावापासून ५ कि.मी.परिसरात रोजगार उपलब्ध केला जाईल, अन्यथा जास्त अंतराकरिता प्रवास खर्चाची तरतूद.
- ग्रामपंचायतीद्वारे पूर्ण गावातील कामांचे नियोजन.

वैयक्तीक लाभाची कामे :

- वैयक्तीक लाभाची कामे देताना पुढील प्रवर्गातील कुटुंबांच्या मत्तांबाबत कामांना प्राधान्य देण्यात येईल.
  - १) अनुसूचित जाती,
  - २) अनुसूचित जमाती,
  - ३) भटक्या जमाती,
  - ४) निरधिसूचित जमाती (विमुक्त जाती),
  - ५) दारिद्र्य रेषेखालील इतर कुटुंबे,
  - ६) स्त्री-कर्ता असलेली कुटुंबे,
  - ७) शारिरीकदृष्ट्या विकलांग व्यक्ती कर्ता असलेली कुटुंबे,
  - ८) जमीन सुधारणांचे लाभार्थी,
  - ९) इंदिरा आवास योजनेखालील लाभार्थी,
  - १०) अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वनवासी (वन हक्क मान्य करणे) अधिनियम, २००६ (२००७ चा २) खालील लाभार्थी आणि

उपरोक्त प्रवर्गामधील पात्र लाभार्थींना प्राधान्य देण्यात आल्यानंतर, कृषि कर्जमाफी व कर्जसहाय्य योजना, २००८ या मध्ये व्याख्या केलेल्या लहान व सिमांत भूधारक शेतकऱ्यांच्या जमीनीवरील कामांना, शर्तीच्या अधिनतेने प्राधान्य देण्यात येईल आणि अशा कुटुंबांच्या जमिनी अथवा घर-वाडीसंबंधी हाती घेण्यात येणाऱ्या प्रकल्पावरील काम करण्यास तयार असलेल्या किमान एका सदस्याकडे जाँबकार्ड असणे आवश्यक असेल.

मजुरीचे दर :

- रोजगार हमी योजनेच्या कामावरील मजुरांना देण्यात येणा-या मजुरीचा दर केंद्र शासन महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कायदा २००५ मधील कलम ६ नुसार प्रत्येक वर्षी निश्चित करते.

- केंद्र शासन प्रत्येक वर्षी मजुरीचे दर ठरविते व ते केलेल्या कामाच्या प्रमाणात (मोजमापानुसार) मजुरांना अदा केले जाते.
- केंद्र शासनाने राज्यासाठी खालीलप्रमाणे मजुरीचे दर निश्चित केले आहेत.

अ.क्र.	वर्ष	मजुरीचा दर (रु.)
०१	२०१७-१८	२०१/-
०२	२०१८-१९	२०३/-

बँक / पोस्टात मजुरांची खाती :

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना – महाराष्ट्र या योजनेतर्गत काम करणाऱ्या मजुरांची मजुरी, त्यांच्या बँक/पोस्टात असलेल्या खात्यामध्ये जमा केली जाते. राज्यात सन २०१६-१७ अखेरपर्यंत ६८.४८ लाख तर सन २०१७-१८ या वर्ष अखेरपर्यंत ६८.४२ लाख इतक्या मजुरांची खाती बँक/पोस्टात उघडण्यात आली आहेत.

सन २०१७-१८ अखेर पर्यंत राज्यात उघडण्यात आलेल्या ६८.४२ लाख इतक्या मजुरांच्या खात्यांपैकी सर्वात जास्त गोंदिया जिल्ह्यात ४.४० लाख मजुरांची खाती उघडण्यात आली. तर त्या खालोखाल भंडारा (३.७६ लाख), गडचिरोली (३.४४ लाख), नांदेड (३.२९ लाख), चंद्रपूर (३.१९ लाख) या जिल्ह्यांत इतकी खाती उघडण्यात आलेली आहेत.

सन २०१७-१८ मध्ये बँक/पोस्टात खाती असलेल्या नोंदणीकृत आधार संलग्न मजुरांची संख्या ४५.२७ लाख इतकी आहे.

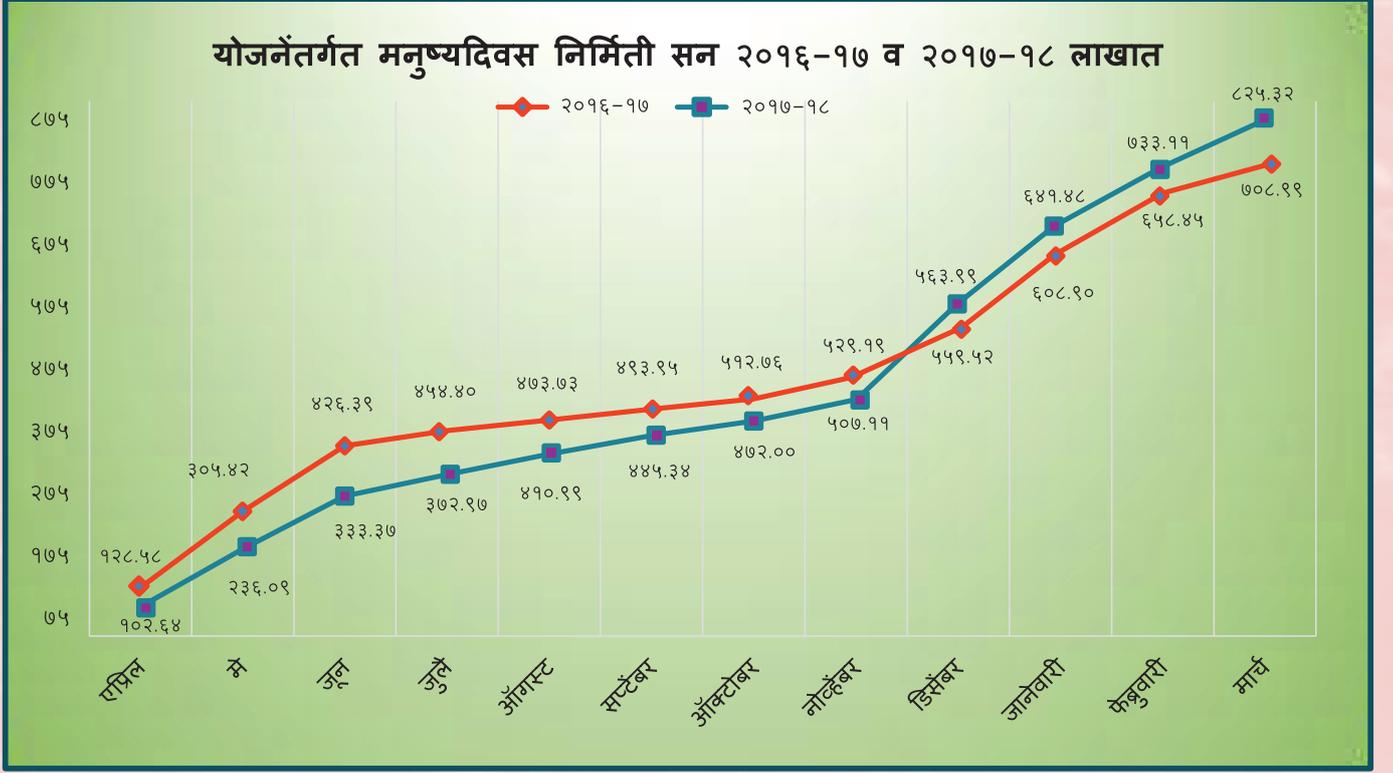
सोयी व सुविधा :

- कामाच्या ठिकाणी पिण्याचे पाणी, प्रथमोपचार, विश्रांतीसाठी शेड, ५ पेक्षा जास्त लहान मुले असल्यास दायीची सोय.
- मजुरीचे विलंब प्रदाने टाळण्यासाठी आपले सरकार सेवा केंद्रा मार्फत ग्रामपंचायत स्तरावरून ई-मस्टर काढण्याबाबत शासन निर्णय दि. २३ एप्रिल, २०१८ रोजी निर्गमित करण्यात आला आहे.
- बँकेद्वारे अथवा पोस्टामार्फत १५ दिवसात मजुरीचे प्रदान, अन्यथा ०.०५ टक्के विलंब आकार देय.
- मजुरांना वेतन चिठ्ठीचे वाटप.

मनुष्यदिवस निर्मिती :

योजनेतर्गत सन २०१७-१८ ह्या वर्षात ८२५.३२ लाख इतकी मनुष्यदिवस निर्मिती झाली आहे. राज्यात निर्माण झालेल्या एकूण ८२५.३२ लाख मनुष्यदिवस निर्मितीपैकी सर्वात जास्त मनुष्यदिवस निर्मिती गोंदिया जिल्ह्यात (१५.८३%) झालेली आहे. त्या खालोखाल अमरावती (८.६३%), भंडारा (६.४४%), चंद्रपूर (६.०३%), गडचिरोली (४.८४%) ह्या जिल्ह्यात झालेली आहे.

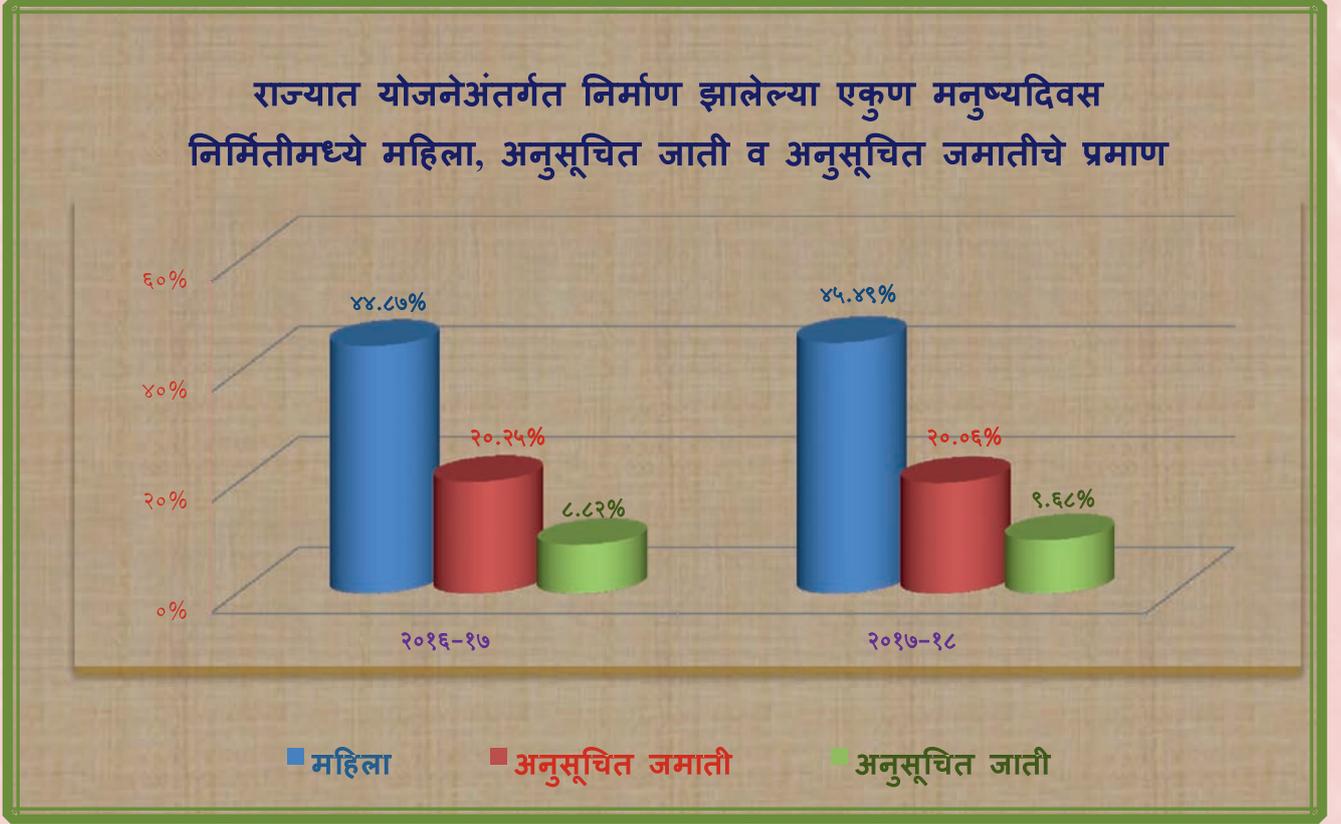
अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व महिलांचा सहभाग :

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र या योजनेतर्गत सन २०१६-१७ या वर्षात योजनेतर्गत निर्माण झालेल्या एकूण मनुष्यदिवस निर्मितीमध्ये अनुसूचित जमातीचे प्रमाण २०.२५%, तर अनुसूचित जातीचे प्रमाण ८.८२% इतके होते. तर, २०१७-१८ या वर्षात हेच प्रमाण अनुक्रमे २०.०६% व ९.६८% इतके आहे.

अ. क्र.	तपशिल	महाराष्ट्र	
		२०१६-१७	२०१७-१८
१	महिला	४४.८७%	४५.४९%
२	अनुसूचित जमाती	२०.२५%	२०.०६%
३	अनुसूचित जाती	८.८२%	९.६८%

महिलांचा सहभाग :

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना – महाराष्ट्र या योजनेंतर्गत महिला व पुरुषांमध्ये भेदभाव न ठेवता समान मजुरीचे दर ठेवण्यात आले आहेत. योजनेमध्ये महिलांचा मोठ्या प्रमाणात सहभाग असणे (किमान ३३ टक्के) गरजेचे आहे. योजनेंतर्गत राज्यामध्ये निर्माण झालेल्या एकूण मनुष्यदिवस निर्मितीमध्ये सन २०१६-१७ या वर्षात ४४.८७ टक्के इतका सहभाग महिलांचा होता. तर २०१७-१८ या वर्षात महिलांचा सहभाग ४५.४९ टक्के इतका आहे.

कुटुंबाला १०० दिवसापेक्षा जास्त रोजगार :

- सन २०१६-१७या वर्षात योजनेत सहभागी झालेल्या १४.३३ लाख कुटुंबांपैकी १.६५ लाख कुटुंबांना १०० दिवसापेक्षा जास्त दिवस रोजगार पुरविण्यात आला. तर २०१७-१८ या वर्षामध्ये योजनेत सहभागी असलेल्या १६.९८ लाख कुटुंबांपैकी १.९८ लाख कुटुंबांना १०० दिवसांपेक्षा जास्त दिवस रोजगार उपलब्ध करून देण्यात आला.

योजनेतर्गत राज्यात १०० दिवसांपेक्षा जास्त रोजगार पुरविण्यात आलेल्या कुटुंबांची संख्या

(आकडे लाखात)

तपशिल		वर्ष	
		२०१६-१७	२०१७-१८
योजनेतर्गत रोजगार उपलब्ध करून दिलेल्या	कुटुंबांची संख्या	१४.३३	१६.९८
एकूण कुटुंबांची संख्या	मनुष्य दिवस निर्मिती	७०८.९९	८२५.३२
१०० दिवसापेक्षा जास्त दिवस रोजगार	कुटुंबांची संख्या	१.६५	१.९८
पुरविण्यात आलेल्या कुटुंबांची संख्या	मनुष्य दिवस निर्मिती	११४.४४	१३३.७५

प्रतिकुटुंब सरासरी मनुष्यदिवस निर्मिती :

योजनेतर्गत २०१६-१७ या वर्षात प्रतिकुटुंब सरासरी ४९ दिवस एवढी मनुष्यदिवस निर्मिती झाली होती, तर २०१७-१८ या वर्षात प्रतिकुटुंब सरासरी ४९ दिवस एवढी मनुष्यदिवस निर्मिती झालेली आहे. देशांतर्गत प्रतिकुटुंब सरासरी ४६ दिवस एवढी मनुष्यदिवस निर्मिती झाली आहे.

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना-महाराष्ट्र

योजनेतर्गत अनुज्ञेय कामे

प्रवर्ग अ : नैसर्गिक साधनसंपत्ती व्यवस्थापनाशी संबंधित सार्वजनिक बांधकामे

- (एक) पेयजल स्रोतांसह भूजलाचे पुनर्भरण करण्यावर विशेष भर देऊन भूमिगत पाट, मातीची धरणे, रोधी धरणे, संरोधी धरणे यासारखी भूजल स्तर वाढविणारी व त्यात सुधारणा करणारी जलसंधारणाची व जलसंचयाची बांधकामे;
- (दोन) व्यापक पाणलोट क्षेत्र प्रक्रिया करता येईल असे समतल चर, मजगी घालणे, समतल बांध, दगडी संरोधक, दगडमातीचे कक्षबांध (गॅबियन संरचना) आणि पाणलोट विकासाची कामे यांसारखी जलव्यवस्थापन विषयक कामे;
- (तीन) सूक्ष्म व लघु पाटबंधाऱ्याची कामे आणि सिंचन कालवे व नाली बांधणे, त्यांचे नूतनीकरण करणे व परिरक्षण करणे;
- (चार) सिंचन तलाव व इतर जलाशये यांमधील गाळ उपसण्यासह पारंपारिक जलाशयांचे नूतनीकरण करणे;
- (पाच) परिच्छेद ४ मध्ये अंतर्भूत असलेल्या कुटुंबांना फलोपयोग घेण्याचा रीतसर हक्क मिळवून देईल असे, सर्व सामान्य व वन जमिनींवरील सडक पट्ट्या, कालवा बांध, तलाव अग्रतट (टँक फोरशोर) आणि किनारी पट्टे यावरील वनरोपण, वृक्षरोपण, वृक्षलागवड आणि फलोत्पादन;
- (सहा) सामूहिक जमिनीवरील भूविकासाची कामे.

प्रवर्ग ब : दुर्बल घटकाकरिता व्यक्तिगत मत्ता (फक्त परिच्छेद ४ मध्ये उल्लेखिलेल्या कुटुंबांकरिता):

- (एक) भूविकासामार्फत तसेच खोदविहिरी, शेततळी व इतर जलसंचयाच्या संरचनांसह सिंचनाकरिता योग्य त्या पायाभूत सुविधा उभारून परिच्छेद ४ मध्ये विनिर्दिष्ट कुटुंबांच्या जमिनींची उत्पादकता वाढवणे;
- (दोन) फलोत्पादन, रेशीम उत्पादन, रोपमळा व प्रक्षेत्र वनीकरण यामार्फत उपजीविकेची साधने वाढवणे;
- (तीन) परिच्छेद ४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या कुटुंबांच्या पडीक अथवा उजाड जमिनी लागवडीखाली आणण्याकरिता त्या जमिनींचा विकास करणे;
- (चार) इंदिरा आवास योजनेतर्गत किंवा राज्य व केंद्र शासनाच्या अशा अन्य योजनेतर्गत मंजूर केलेल्या घरांच्या बांधकामामधील अकुशल वेतन घटक;
- (पाच) पशुधनाला चालना देण्याकरिता कुक्कुटपालन संरचना, शेळीपालन संरचना, वराहपालन संरचना, गुरांचा गोठा, गुरांना चारा देण्यासाठी गव्हाणी व पाणी देण्यासाठी हाळ यांसारख्या पायाभूत सुविधा निर्माण करणे; आणि
- (सहा) मत्स्यव्यवसायाला चालना देण्याकरिता मासे सुकविण्यासाठी ओटे, साठवण सुविधा यांसारख्या तसेच सार्वजनिक जमिनीवरील हंगामी जलाशयांमधील मत्स्यशेतीला चालना देण्याकरिता पायाभूत सुविधा निर्माण करणे.

प्रवर्ग क : राष्ट्रीय ग्रामीण उपजीविका अभियान अंतर्गत स्वयंसहाय्यता गटांकरिता सामाईक पायाभूत सुविधा

- (एक) जैविक खतांकरिता आवश्यक असणाऱ्या शाश्वत पायाभूत सुविधा उभारून आणि कृषि उत्पादनांसाठी पक्क्या स्वरूपाच्या साठवण सुविधांसह हंगामोत्तर सुविधा उभारून कृषि उत्पादकतेस चालना देण्याबाबतची कामे; आणि
- (दोन) स्वयं – सहाय्यता गटांच्या उपजिविकेच्या उपक्रमांकरिता सामाईक कार्यकक्ष.

प्रवर्ग ड : ग्रामीण पायाभूत सुविधा

- (एक) हंगणदारीमुक्त गावाचा दर्जा संपादन करण्याच्या उद्देशाने एकतर स्वतंत्रपणे किंवा शासकीय विभागाच्या इतर योजनांच्या अभिसरणातून व्यक्तिगत घरगुती शौचालय, शाळेतील प्रसाधनगृहे, अंगणवाडी-प्रसाधनगृहे आणि विहित मानकांनुसार घनकचरा व सांडपाणी व्यवस्थापन यांसारखी ग्रामीण स्वच्छते संबंधातील कामे.
- (दोन) रस्त्यांनी न जोडलेल्या गावांना बारमाही ग्रामीण रस्त्यांनी जोडणी आणि निश्चित करण्यात आलेली ग्रामीण उत्पादन केंद्रे विद्यमान पक्क्या रस्त्यांच्या जाळ्याशी जोडणे; आणि गावामधील पार्श्व नाली व मोठ्या यासह अंतर्गत पक्के रस्ते अथवा मार्ग बांधणे.
- (तीन) खेळाची मैदाने उभारणे.
- (चार) ग्राम व गट स्तरावर पूरनियंत्रण व संरक्षण कामांसह आपत्कालीन सिध्दता ठेवणे अथवा रस्ते पूर्ववत करणे अथवा इतर आवश्यक सार्वजनिक पायाभूत सुविधांचे पुनर्स्थापन करणे, सखल भागात जलनिःस्सारण व्यवस्थेची तरतूद करणे, पुराचे पाणी वाहून नेणारे प्रवाह मार्ग खोल करणे व त्यांची डागडुजी करणे, प्रवनिकेचे नूतनीकरण करणे, तटीय क्षेत्राच्या संरक्षणासाठी नाल्याचे (स्टॉर्म वॉटर ड्रेन) बांधकाम करणे.
- (पाच) ग्राम व गट स्तरावर ग्रामपंचायती, महिला स्वयं-सहाय्यता गट, संघ, चक्रीवादळ छावणी, अंगणवाडी केंद्रे, गावबाजार व स्मशानभूमी इत्यादींकरिता इमारती बांधणे.
- (सहा) राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अधिनियम, २०१३ (२०१३ चा २०) याच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करण्याकरिता अन्नधान्य साठवण इमारती बांधणे.
- (सात) अधिनियमांतर्गत करावयाच्या बांधकामाचा अंदाजाचा भाग म्हणून त्याकरिता लागणाऱ्या बांधकाम साहित्याची निर्मिती करणे.
- (आठ) अधिनियमांतर्गत निर्माण केलेल्या ग्रामीण सार्वजनिक मत्तांचे परिरक्षण करणे.
- (नऊ) राज्य शासन यासंदर्भात अधिसूचित करील अशी इतर कोणतीही कामे; आणि
- (दहा) केंद्र सरकार राज्यशासनाशी विचारविनिमय करून अधिसूचित करेल असे अन्य कोणतेही काम.

- प्रत्येक ग्रामपंचायत, स्थानिक क्षेत्राची क्षमता, स्थानिक गरजा व साधनसंपत्ती विचारात घेऊन व परिच्छेद ८ च्या तरतुदींनुसार, ग्रामसभेच्या सभामध्ये प्रत्येक कामाचा प्राथम्यक्रम निर्धारित करील.
- गवत कापणे, खडीकरण करणे, शेतीची कामे यांसारखी अमूर्त स्वरूपाची, मोजता न येण्याजोगी व वारंवार उद्धवणारी कामे हाती घेण्यात येणार नाहीत.

कामाचे वार्षिक नियोजन

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत नियोजनाला महत्वाचे स्थान आहे. योजनेंतर्गत प्रत्येक वर्षी कामाचा वार्षिक आराखडा तयार करणे अनिवार्य असून त्याला लेबर बजेट असे संबोधण्यात येते.

कामाचा वार्षिक आराखडा तयार करणे

- राज्य कायदांतर्गत अधिनियमाच्या कलम ६.१ (अ) अन्वये महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेच्या अंमलबजावणीची जबाबदारी जिल्हाधिकारी यांची असून, कलम ६.१(क), ६.१(ब) व कलम ६ (सुधारीत २०१४) नुसार महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचे नियोजन व कार्यवाही करण्याच्या संदर्भात ग्रामपंचायत, पंचायत समिती व जिल्हापरिषद या प्रमुख यंत्रणा आहेत.
- योजनेंतर्गत मजुरांना स्थानिक पातळीवर रोजगार देण्यासोबतच गावातील पायाभूत सोयींच्या विकासाच्या दृष्टीने आवश्यक असलेल्या जलसंधारण, वृक्षारोपण, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व दारिद्र्य रेषेखालील शेतकरी, तसेच इंदिरा आवास योजनेचे लाभार्थी, अल्प व अत्यल्प भू-धारक शेतक-यांच्या खाजगी जमिनीचा विकास करणे आणि गावातील अंतर्गत रस्ते, पाणंद रस्ते इत्यादी कामांचा समावेश वार्षिक आराखड्यात असणे आवश्यक आहे.
- कामाचा वार्षिक आराखडा तयार करताना मागील वर्षात निर्माण झालेले मनुष्यदिवस, रोजगार पुरविण्यात आलेल्या कुटुंबांची संख्या, प्रतिकुटुंब सरासरी मनुष्यदिवस निर्मिती, मजुरी व साहित्यावरील खर्च इत्यादी बाबी विचारात घेणे आवश्यक असते.
- योजनेंतर्गत पुढील आर्थिक वर्षात ग्रामपंचायत कार्यक्षेत्रात, ग्रामपंचायतीमार्फत व इतर यंत्रणेमार्फत करावयाच्या कामाचे नियोजन करून, शेल्फवर ठेवण्याच्या कामाची यादी तयार करण्यात येते व नियोजित दिवशी दिनांक १५ ऑगस्ट रोजी ग्रामसभा घेऊन त्यामध्ये पुढील आर्थिक वर्षाच्या कामांना मंजुरी प्राप्त करून घेणे आवश्यक असते.
- योजनेंतर्गत ग्रामपंचायत व यंत्रणेमार्फत घ्यावयाच्या कामांना प्राथम्यक्रम ठरवून ग्रामसेवकामार्फत प्रस्ताव सह कार्यक्रम अधिकारी (गटविकास अधिकारी) यांच्याकडे सादर केला जातो. प्रस्तावाची छाननी केल्यानंतर, तो कार्यक्रम अधिकारी (तहसिलदार) यांच्याकडे पाठवला जातो. तदनंतर कार्यक्रम अधिकारी त्यांच्या गटातील सर्व ग्रामपंचायतीच्या नियोजन आराखड्यांचा एकत्रित प्रस्ताव जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक (जिल्हाधिकारी) यांच्याकडे सादर करतात. जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक यांच्यामार्फत प्रस्तावाची पडताळणी केल्यानंतर, तो मंजुरीसाठी जिल्हापरिषदेकडे पाठविण्यात येतो. जिल्हापरिषदेकडून मान्यता मिळाल्यानंतर, जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक यांचेमार्फत कामाचे लेबर बजेट शासनास सादर केले जाते व शासन त्याला केंद्र शासनाची मंजुरी घेते. मंजुर केलेल्या लेबर बजेटप्रमाणे गावात योजनेंतर्गत कामे घेण्यात येतात.
- लेबर बजेट तयार करतांना गावपातळीवरून नियोजन करणे आवश्यक आहे. सदरचे नियोजन करणे सुलभ व्हावे याकरिता www.nregalb.org ह्या संकेतस्थळावर ग्रामपंचायतनिहाय माहिती उपलब्ध करून देण्यात येते.

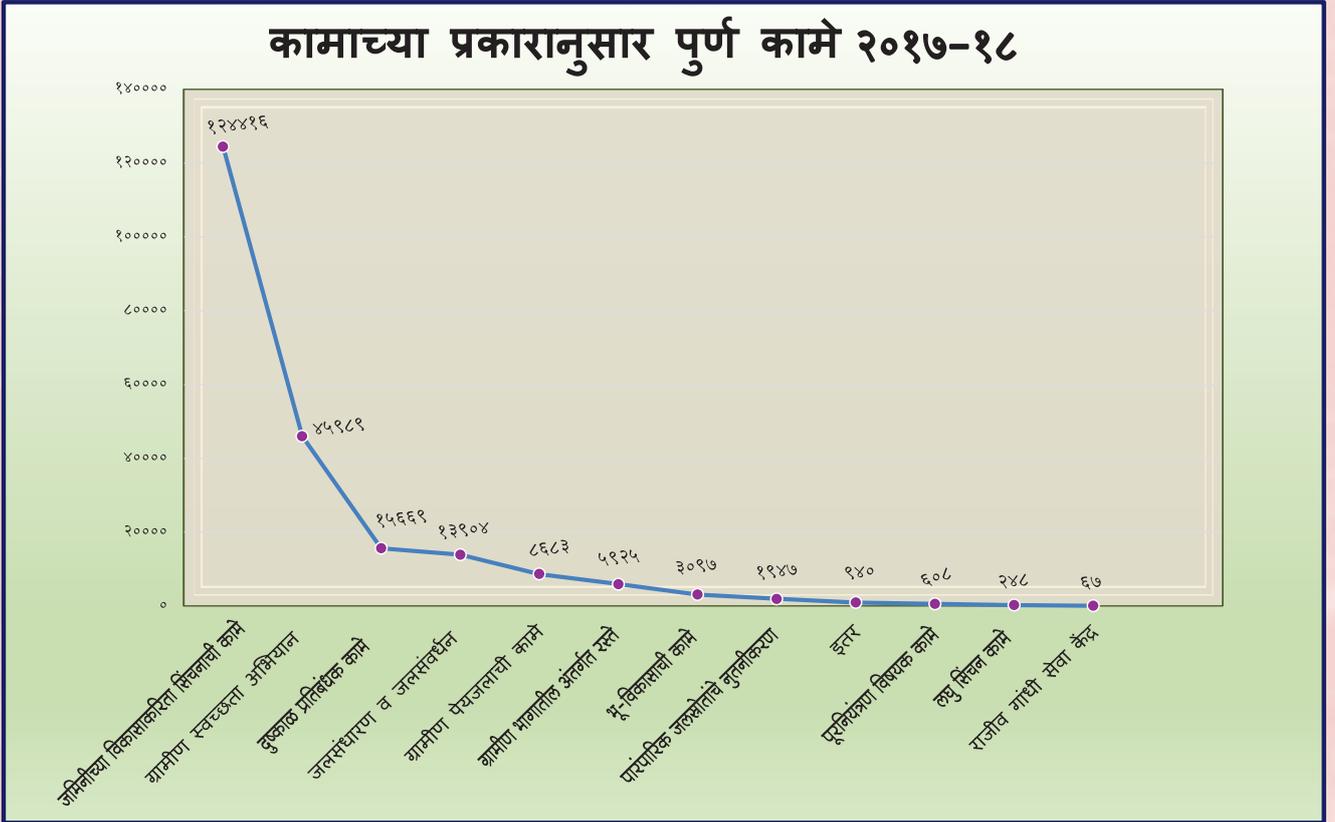
कामांचा वार्षिक आराखडा तयार करण्याकरीता वेळापत्रक :

दिनांक	कार्यवाही
१५ ऑगस्ट	ग्रामसभेत वार्षिक आराखडा मंजूर करून घेऊन, कार्यक्रम अधिकाऱ्यांना सादर करणे.
१५ सप्टेंबर	कार्यक्रम अधिकारी ग्रामपंचायतीचा एकत्रित आराखडा पंचायत समितीला सादर करेल.
२ ऑक्टोबर	पंचायत समिती गटनिहाय वार्षिक आराखडा तयार करून, जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक (जिल्हाधिकारी) यांना सादर करेल.
१५ नोव्हेंबर	जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक जिल्हयाचा वार्षिक आराखडा व लेबर बजेट जिल्हा परिषदेला सादर करेल.
१ डिसेंबर	जिल्हा परिषद जिल्हयाच्या वार्षिक आराखडयास मंजूरी देईल.
१५ डिसेंबर	जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक प्रत्येक ग्रामपंचायतीत घ्यावयाच्या कामांचे शेलफ तयार करतील.
३१ डिसेंबर	सर्व जिल्हे त्यांचे लेबर बजेट, आयुक्त (नरेगा) यांना सादर करतील. आयुक्त (नरेगा) ते शासनामार्फत केंद्र शासनास मान्यतेसाठी सादर करतील.
जानेवारी	केंद्र शासनाद्वारे लेबर बजेटचे परीक्षण व त्रुटी असेल तर शासनाद्वारे त्रुटीची पूर्तता करणे.
फेब्रुवारी	केंद्रीय प्राधिकृत समितीची बैठक व राज्याच्या लेबर बजेटला मान्यता.
फेब्रुवारी / मार्च	मंजूर लेबरबजेट राज्यास वितरित करणे व राज्याद्वारे महिनानिहाय व जिल्हानिहाय एम.आय.एस. मध्ये नोंद घेऊन त्यांची माहिती जिल्हा, गट व ग्रामपंचायतीस देणे.
७ एप्रिल पूर्वी	राज्यशासन वर्षाच्या सुरुवातीचा शिल्लक निधी केंद्र शासनास कळविल व केंद्र शासन निधीचा पहिला हप्ता राज्यास वितरित करेल.

योजनेंतर्गत कामे

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत ग्रामीण भागातील अंतर्गत रस्ते, पुरनियंत्रण, जलसंधारण व जलसंवर्धन, दुष्काळ प्रतिबंधक, लघुसिंचन, जमिनीच्या विकासाकरिता सिंचनाची कामे, पारंपारिक जलस्रोतांचे नुतनीकरण, भूविकास, राजीव गांधी सेवा केंद्र, ग्रामीण पेयजल, ग्रामीण स्वच्छता अभियान इत्यादी विषयक कामे घेण्यात येतात. सन २०१६-१७ या वर्षात १,६१,३३६ इतकी कामे पूर्ण करण्यात आली आहेत, तर २०१७-१८ या वर्षात २,२१,४९३ कामे पूर्ण करण्यात आली असून, ६.०२ लाख इतकी कामे प्रगतीपथावर आहेत.

सन २०१७-१८ या वर्षात पूर्ण झालेल्या २,२१,४९३ कामांपैकी सर्वात जास्त जमिनीच्या विकासाकरिता सिंचनाची १,२४,४१६ इतकी कामे पूर्ण झाली आहेत. त्या खालोखाल ग्रामीण स्वच्छता अभियानांतर्गत ४५,९८९ कामे, दुष्काळ प्रतिबंधक १५,६६९ कामे, जलसंधारण व जलसंवर्धनची १३,९०४ कामे, ग्रामीण पेयजलाची ८,६८३ कामे पूर्ण झाली आहेत.

Geo-Tagging :

योजनेंतर्गत योजनेच्या सुरवातीपासून पूर्ण करण्यात आलेल्या सर्व मत्तांचे Geo-(MGNREGA) अंतर्गत Geo-Tagging करण्याचा कार्यक्रम सन २०१६-१७ पासून हाती घेण्यात आला असून १९ जून २०१८ पर्यंत राज्यातील अंदाजे ७.३५ लाख एवढ्या मत्तांचे Geo-Tagging पूर्ण करण्यात आलेले आहे.

निधीचे व्यवस्थापन

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना – महाराष्ट्र या योजनेतर्गत वित्तीय वर्षात कुटुंबाला १०० दिवसांची अकुशल रोजगाराची हमी केंद्र शासनाने दिली आहे, तर १०० दिवसांवरील प्रत्येक मजुराला रोजगाराची हमी राज्य शासनाने दिली आहे. राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कायदा २००५ च्या तरतुदीनुसार योजनेतर्गत होणा-या खर्चाचा भार केंद्र शासन व राज्य शासन खालीलप्रमाणे उचलते:

अ) केंद्र शासन खालील बाबींवरील महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेतर्गत खर्चाचा भार उचलते:

- १) वित्तीय वर्षात प्रतिकुटुंबाच्या १०० दिवसांच्या अकुशल मजुरीवरील खर्च.
- २) साधनसामुग्री, कुशल व अर्धकुशल मजुरांच्या रोजंदारीवरील एकूण खर्चाच्या ७५ टक्के खर्च.
- ३) केंद्र शासनाने निश्चित केलेला ६% प्रशासकीय खर्च – यामध्ये योजनेसाठी नियुक्त केलेले कार्यक्रम अधिकारी, त्यांना सहाय्य करणारे कर्मचारी यांचे वेतन तसेच प्रशासकीय खर्चांमध्ये बाह्यस्थ मुनष्यबळावरील खर्च (कंत्राटी कर्मचारी), लेखन साहित्यावरील खर्च, प्रवास खर्च, संगणकीकरण, प्रशिक्षण, सामाजिक अंकेक्षण, कामाच्या ठिकाणावरील सुविधा, योजनेच्या जाहिरात व प्रसिध्दीवरील खर्च इत्यादींचा समावेश होतो.

उपरोक्त बाबींसाठी केंद्र शासनाने सन २०१६-१७ मध्ये रु.१६४७.०९ कोटी व सन २०१७-१८ करिता रु.१८५८.२९ कोटी इतका निधी राज्यास वितरीत केला आहे.

ब) राज्य शासन खालील बाबींवरील खर्चाचा भार उचलते :

- (१) राज्य रोहयोकरिता वैयक्तिक लाभांच्या योजनांवरील खर्च (उदा. जवाहर / धडक सिंचन विहिरी, फलोत्पादन).
- (२) जुन्या रोहयोची अपूर्ण कामे.
- (३) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेतर्गत २५% कुशल खर्च.
- (४) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेतर्गत १०० दिवस प्रति कुटुंबावरील प्रत्येक व्यक्तीवर होणारा मजुरीचा तसेच सामुग्रीचा खर्च.
- (५) राज्यात योजनेची अंमलबजावणी प्रभावीपणे होण्यासाठी ३ टक्के निधी प्रशासकिय खर्च.
- (६) मजुराने कामाची मागणी केल्यानंतर १५ दिवसांत काम उपलब्ध करून न दिल्यास देय बेरोजगारी भत्याचा खर्च.
- (७) केंद्र शासनाने विहित केलेल्या मजुरी दरापेक्षा जास्त दराने अदा करण्यात येणा-या मजुरीचा खर्च.
- (८) १५ दिवसांपेक्षा जास्त विलंबाने अदा केलेल्या मजुरीवर ०.०५ टक्के विलंब शुल्क आकार.

योजनेकरीता वितरित निधी

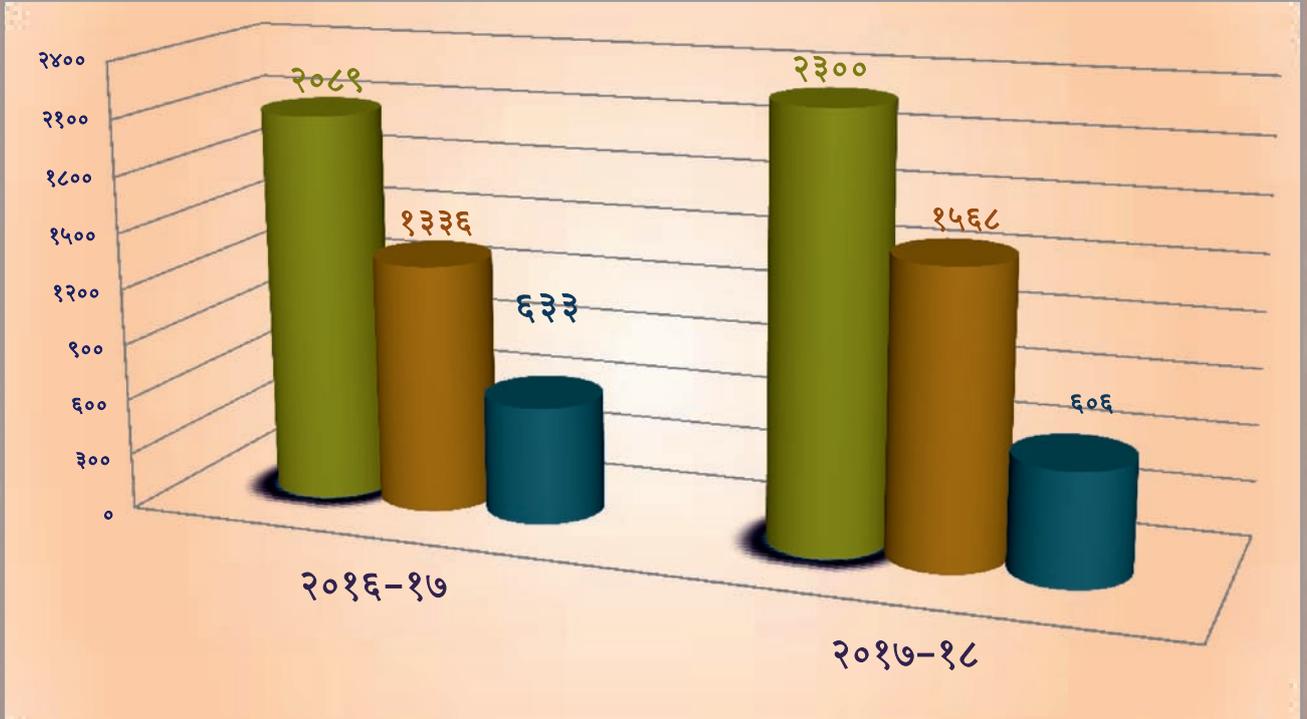
सदर योजना ही मागणी प्रवण (Demand Driven Scheme) आहे. राज्यात सन २०१७-१८ या वर्षात एकूण रु. २३००.०० कोटी इतका खर्च झालेला आहे.

योजनेकरीता वितरित निधी-२०१७-१८

(रु. कोटीत)

तपशिल	चालु वर्षातील वितरित निधी
केंद्र शासनाकडून वितरित निधी	१८५८.२९
राज्य शासनाकडून वितरित निधी	७३५.३९
एकूण उपलब्ध	२५९३.६८

योजनेवरील खर्च (रु. कोटीत)

■ एकूण खर्च

■ मजूरीवरील खर्च

■ साहित्यावरील खर्च

मजूरी व साधन सामुग्रीवरील ६० : ४० खर्चाचे प्रमाण (Wage & Material Ratio)

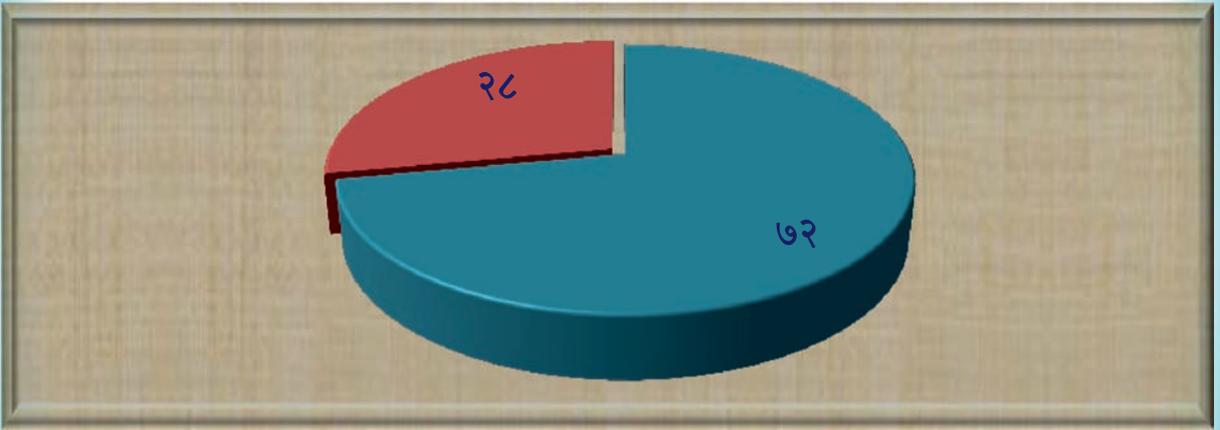
महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना – महाराष्ट्र या योजनेंतर्गत घेण्यात येणाऱ्या कामावरील खर्चाचे मजूरी व साहित्याचे प्रमाण ६०:४० निश्चित करण्यात आले आहे. म्हणजेच, अकुशल मजूरीवरील खर्च कामाच्या एकूण खर्चाच्या ६० टक्केपेक्षा कमी असू नये, तर साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण ४० टक्क्याच्या मर्यादित राखणे आवश्यक आहे.

सद्यस्थितीत महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजने अंतर्गत ग्रामपंचायत व इतर अंमलबजावणी यंत्रणांकडून हाती घेण्यात येणाऱ्या सर्व कामांकरिता कुशल व अर्धकुशल मजूरांच्या मजूरीसह साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण जिल्हास्तरावर ४० टक्केपेक्षा अधिक ठेवण्यात येत नाही.

मजूरी व साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण

तपशिल	वर्ष	
	२०१६-१७	२०१७-१८
मजूरीवरील खर्चाचे प्रमाण	६८	७२
साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण	३२	२८

मजूरी व साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण २०१७-१८

- मजूरीवरील खर्चाचे प्रमाण
- साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण

केंद्र शासनाची माहिती व्यवस्थापन कार्यप्रणाली (MIS)

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी या योजनेची अंमलबजावणी करताना पारदर्शकता राखण्याच्या दृष्टीने तसेच, सनियंत्रणासाठी केंद्र शासनमार्फत माहिती व्यवस्थापन कार्यप्रणाली (MIS) विकसित करण्यात आली आहे. या कार्यप्रणालीवर योजनेबाबतची सांख्यिकीय माहिती व योजनेंतर्गत करण्यात येणाऱ्या कामांची माहिती देण्यात येते. यामध्ये रोजगाराची स्थिती, रोजगार पुरविण्याबाबत माहिती, विविध प्रवर्गातील कामे, लेबर बजेट, मनुष्यदिवस निर्मिती, झालेला खर्च इत्यादी इत्थंभूत माहिती या कार्यप्रणालीवर उपलब्ध होते. सदर कार्यप्रणालीही महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचा कणा असून, या योजनेचे यश या कार्यप्रणालीवर प्रतिबिंबित होते. योजनेंतर्गत MIS कार्यप्रणालीमध्ये काम करण्याकरिता प्रत्येक जिल्ह्यात MIS समन्वयकाची व माहिती नोंदणीकरिता लिपिक - डेटा एन्ट्री ऑपरेटर यांची नेमणूक करण्यात आली आहे. ही माहिती www.nrega.nic.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे.

• ई-मस्टर व इलेक्ट्रॉनिक फंड मॅनेजमेंट सिस्टीम (e-FMS)

योजनेंतर्गत पारदर्शकता वाढीस लागण्याच्या दृष्टीने, तसेच मजुरांच्या कामाची अचूक नोंद हजेरीपटावर होऊन मजुरी वाटप जलदगतीने होण्याच्या दृष्टीकोनातून राज्यात इलेक्ट्रॉनिक हजेरी पत्रक (ई-मस्टर) अंमलात आणण्यात आले आहे. तसेच योजनेंतर्गत मजुरीच्या प्रदानाकरिता, मजुरांच्या बँक/पोष्ट मधील बचत खात्यात थेट रक्कम जमा करण्याकरिता राज्यातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये इलेक्ट्रॉनिक फंड मॅनेजमेंट सिस्टीम ह्या प्रणालीचा अवलंब करण्यात येतो. सदरील प्रणाली अंतर्गत, नॅशनल इलेक्ट्रॉनिक फंड ट्रान्सफरद्वारे निधीचे प्रदान होत असल्याने, निधीअभावी मजुरीचे प्रदान प्रलंबित रहात नाहीत व मजुरांच्या खात्यात थेट मजुरी जमा होते.

• विलंब आकार

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र या योजनेंतर्गत मजुरांना १५ दिवसांच्या कालावधीमध्ये मजुरी प्रदान करणे कायद्याने बंधनकारक आहे. तथापि तांत्रिक मनुष्यबळाचा अभाव व अंमलबजावणीतील अडथळे यामुळे काही वेळा विहित वेळेत मजुरी प्रदान करणे शक्य होत नाही. १५ दिवसांच्या कालावधीत मजुरीचे प्रदान न झाल्यास प्रतिदिन ०.०५ % दराने विलंब आकार अदा करण्यात येतो. अशाप्रकारे, सन २०१७-१८ या वर्षात २.६७ कोटी इतका विलंब आकार (Delayed Compensation Paid) मजुरांना प्रदान करण्यात आलेला आहे.

रोजगार हमी योजना-महाराष्ट्र या योजनेचे संकेतस्थळ

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेची संगणकीय माहिती केंद्र शासनाच्या एम.आय.एस. या कार्यप्रणालीवर उपलब्ध होत आहे. परंतु योजनेंतर्गत विविध माहिती, शासन निर्णय, परिपत्रक इत्यादी सर्व माहिती एकाच संकेतस्थळावर उपलब्ध होण्याकरिता विभागामार्फत <https://mahaegs.maharashtra.gov.in> हे संकेतस्थळ विकसित करण्यात आले आहे.

कार्यक्रमाची अंमलबजावणी यंत्रणा

- १) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेची प्रभावी अंमलबजावणी करण्याकरिता राज्यस्तरावर नियोजन विभागांतर्गत स्वतंत्र रोहयो प्रभाग असून, सचिव हे रोहयो प्रभागाचे प्रमुख आहेत. तसेच, या प्रभागाकरिता दोन उपसचिव व दोन अवर सचिव, सहाय्यक संचालक (लेखा), संशोधन अधिकारी, कक्ष अधिकारी व कर्मचारी वर्ग कार्यरत आहेत.
- २) योजनेची अंमलबजावणी गतिशील होण्याच्या दृष्टीने व योग्य सनियंत्रण ठेवण्याच्या उद्देशाने नागपूर येथे आयुक्तालय स्थापन करण्यात आले असून, आयुक्त (नरेगा) हे आयुक्तालयाचे प्रमुख आहेत. संपुर्ण राज्याकरिता योजनेचे वार्षिक नियोजन करणे, सर्व जिल्हयांचे लेबर बजेट शासनास सादर करणे, जिल्ह्यांना निधीचे वितरण करणे, MIS चा नियमित अहवाल केंद्र शासनास ऑनलाईन पुरविणे इत्यादी महत्वाची कामे आयुक्तालयामार्फत पार पाडली जातात.
- ३) कलम १३ (अ) अन्वये शासन व जिल्हा यंत्रणा यांच्यातील समन्वय ठेवण्याच्या दृष्टीने तसेच, योजनेच्या अंमलबजावणीचे सनियंत्रण ठेवण्याच्या दृष्टीने विभागीय आयुक्त यांना प्राधिकृत करण्यात आले आहे. तसेच त्यांच्या कार्यालयामध्ये उपआयुक्त (रोहयो) हे पद निर्माण करण्यात आले असून, या कार्यालयामध्ये आवश्यक ते अधिकारी, कर्मचारी वर्ग उपलब्ध करून देण्यात आला आहे.

- ४) या योजनेची प्रत्यक्ष अंमलबजावणी जिल्हा पातळीपासून सुरु होत असल्याने जिल्हाधिकारी यांच्याकडे जिल्हा कार्यक्रम समन्वयकाची जबाबदारी सोपविण्यात आलेली आहे.
- यंत्रणेचे व योजनेचे सनियंत्रण, नियोजन, निधीवाटप, प्रशासकिय मान्यता, कामाची तपासणी इत्यादी महत्वाच्या जबाबदाऱ्या जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक (जिल्हाधिकारी) यांच्याकडे सोपविण्यात आल्या आहेत. त्यांच्या मदतीकरिता उपजिल्हाधिकारी (रोहयो) व आवश्यक कर्मचारी वर्ग उपलब्ध करून देण्यात आला आहे.
  - महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना – महाराष्ट्र या योजनेतर्गत कार्यान्वित होणारी किमान ५० टक्के कामे ग्रामपंचायतीमार्फत घेणे बंधनकारक असल्याने, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हापरिषद यांच्याकडे सह जिल्हा कार्यक्रम समन्वयकाची जबाबदारी सोपविण्यात आलेली आहे. त्यांना सहाय्यक म्हणून १२ जिल्हयामध्ये उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (नरेगा) हे पद निर्माण करण्यात आले आहे, तसेच गटविकास अधिकारी (नरेगा) व आवश्यक अधिकारी / कर्मचारी वर्ग पुरविण्यात आलेला आहे. जिल्हा कार्यक्रम समन्वयकास मदत करणे, मजुर आराखडा (Labour Budget) मंजूर करून घेणे, प्रशासकिय मान्यता, कामाची तपासणी इत्यादी महत्वाच्या जबाबदाऱ्यासह जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक (मुख्य कार्यकारी अधिकारी) यांच्याकडे सोपविण्यात आलेल्या आहेत.
- ५) तालुका पातळीवर या योजनेची प्रभावी अंमलबजावणी करण्याची जबाबदारी कार्यक्रम अधिकारी (तहसिलदार) व सह कार्यक्रम अधिकारी (गटविकास अधिकारी) यांच्यावर सोपविण्यात आलेली आहे.
- यंत्रणेमार्फत कार्यान्वित केल्या जाणाऱ्या कामास प्रशासकिय मान्यता देणे, सनियंत्रण ठेवणे, मजुरीचे प्रदान, सामाजिक अंकेक्षण, तक्रार निवारण इत्यादी महत्वाच्या जबाबदाऱ्या कार्यक्रम अधिकारी (तहसिलदार) यांच्याकडे सोपविण्यात आलेल्या आहेत.
  - ग्रामपंचायती मार्फत कार्यान्वित केल्या जाणाऱ्या कामास प्रशासकिय मान्यता देणे, मजुरीचे प्रदान, कामाची तपासणी, ग्रामपंचायतीकडून कामाचा आराखडा तयार करून घेणे, योजनेबाबत जनजागृती करणे, सनियंत्रण ठेवणे, मजुरीचे प्रदान, सामाजिक अंकेक्षण, तक्रार निवारण, इत्यादी महत्वाच्या जबाबदाऱ्यासह कार्यक्रम अधिकारी (गटविकास अधिकारी) यांच्याकडे सोपविण्यात आलेल्या आहेत.
  - वन विभाग, सामाजिक वनिकरण, पाणीपुरवठा, सार्वजनिक बांधकाम, कृषी व इतर तसेच ग्रामपंचायत या यंत्रणेद्वारे या योजनेतर्गत कामे पार पाडली जातात.
- ६) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेतर्गत आर्थिक वर्ष २०१६-१७ मध्ये ज्या तालुक्यांमध्ये २ लक्ष पेक्षा जास्त मनुष्यदिवस निर्माण झाले आहेत, त्या तालुक्यांसाठी विशेष तांत्रिक अधिकारी-मगांरगारोहयो (Special Technical Officer-MGNREGA) यांची जिल्हा परिषद आस्थापनेवरील कनिष्ठ अभियंता / शाखा अभियंता व कृषि अधिकारी (पंचायत समिती) संवर्गातील ९६ पदे निर्माण करण्यात आली आहेत.

- ७) ग्रामपंचायत ही योजनेची मुख्य यंत्रणा आहे. ग्रामपंचायत क्षेत्रातील मजुरांची नोंद करणे, त्यांना जॉबकार्ड वितरीत करणे, हजेरी पत्रक ठेवणे, मागणीनुसार मजुरांना रोजगार उपलब्ध करून देणे, कामाचा आराखडा तयार करणे, मजुर आराखडा तयार करणे, स्थायी स्वरूपाची मालमत्ता निर्माण करणे, योजनेविषयी जनजागृती करणे, इत्यादी महत्वाच्या जबाबदाऱ्या ग्रामपंचायतीवर सोपविण्यात आलेल्या आहेत.
- या कामी ग्रामसेवक व त्यास मदतनीस म्हणून ग्रामरोजगार सेवक यांच्यावर कामाची जबाबदारी सोपविण्यात आलेली आहे.
- ८) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेच्या अंमलबजावणीत सुलभता यावी व ग्रामपंचायत / पंचायतसमिती / जिल्हापरिषद यांना प्रभावीपणे काम करता यावे यासाठी बाह्यस्थ मनुष्यबळ (Outsourced Manpower) घेण्यात आला आहे. यामध्ये लिपिक व डेटा एन्ट्री ऑपरेटर (Clerk-Cum Data Entry Operator), सहाय्यक कार्यक्रम अधिकारी (PO), तांत्रिक अधिकारी (TO), कार्यक्रम व्यवस्थापक (PM), जिल्हा MIS समन्वयक (MIS-Co-Ordinator), इत्यादी बाह्यस्थ मनुष्यबळाची नेमणुक करण्यात आलेली आहे
- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना – महाराष्ट्र या योजनेंतर्गत २८०० हुन अधिक कंत्राटी कर्मचाऱ्यांची सेवा घेण्यात आलेली आहे. तसेच ग्रामसेवक यांना मदतीसाठी २७,००० पेक्षा जास्त ग्रामरोजगार सेवक कार्यरत आहेत.

योजने अंतर्गत मंजूर पदांची स्थिती (दिनांक ३१ मे, २०१८ अखेर)

अ.क्र.	कार्यालयाचे नांव	मंजूर पदे	भरलेली पदे	रिक्त पदे
१	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना-महाराष्ट्र आयुक्तालय, नागपूर	२१	१३	८
२	विभागीय आयुक्त कार्यालये	१६०	१२२	३८
३	जिल्हाधिकारी कार्यालये	३३५	२२८	१०७
४	जिल्हा परिषद कार्यालये	२०४	१४७	५७
५	अव्वल कारकून (तहसिल कार्यालय)	३५३	३२०	३३
	एकूण	१०७३	८३०	२४३

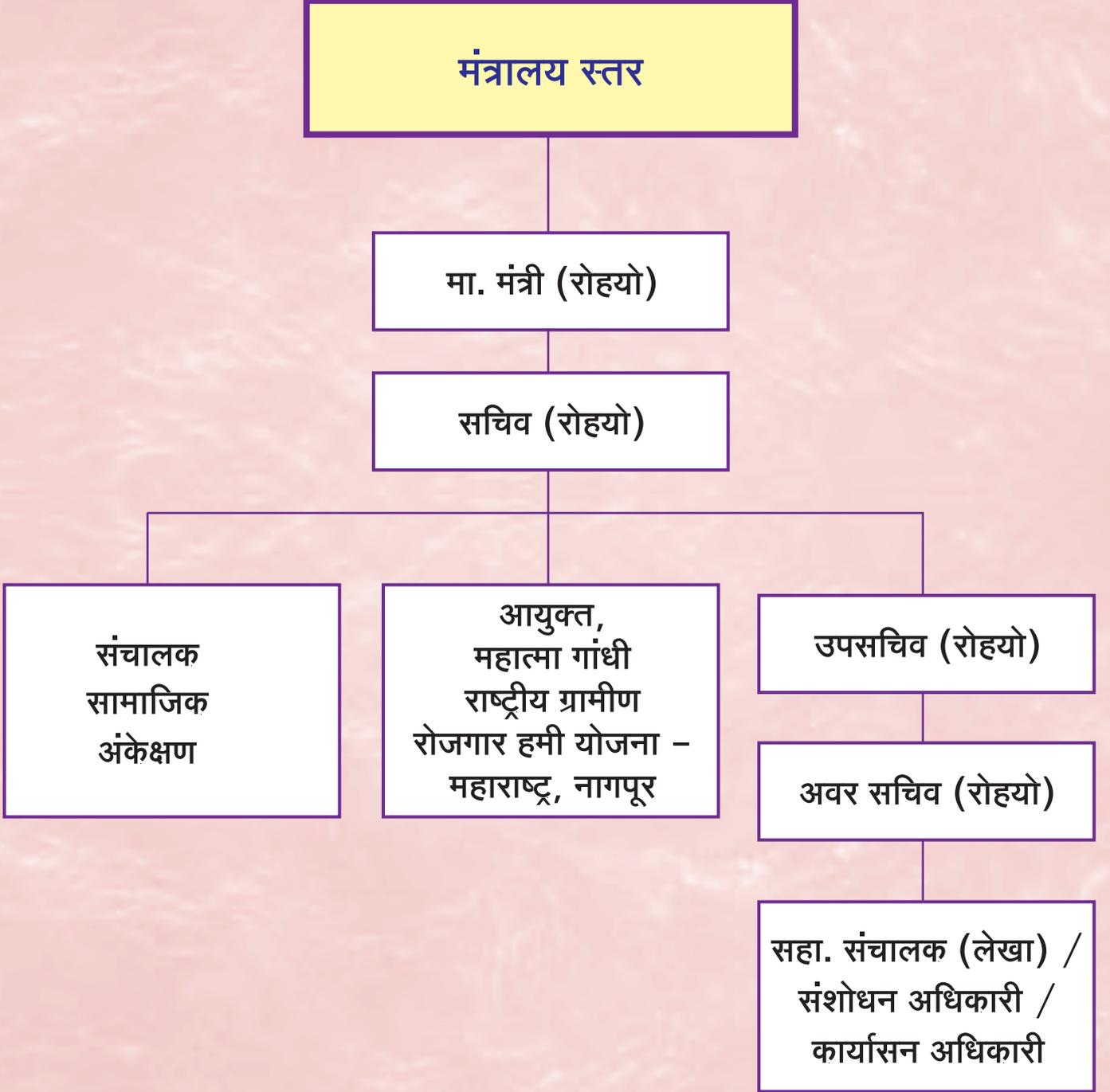
अ	उप जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक – नरेगा (उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी)	१२	११	१
ब	विशेष तांत्रिक अधिकारी (STO)	९६	१३	८३

योजनेअंतर्गत नियुक्त कंत्राटी कर्मचारी

अ. क्र	कंत्राटी कर्मचारी	भरण्यात आलेले कर्मचारी
१.	लिपिक व डेटा एन्ट्री ऑपरेटर	१०२५
२.	सहाय्यक कार्यक्रम अधिकारी (Assistant Programme Officer)	५१४
३.	तांत्रिक अधिकारी (Technical Officer)	१०५८
४.	कार्यक्रम व्यवस्थापक (Programme Manager)	१९
५.	एम.आय.एस.समन्वयक (MIS Co-ordinator)	३४
६.	इतर संवर्ग (Other)	१९१
	एकूण कर्मचारी	२८४१

रोजगार हमी योजनेची प्रशासकिय संरचना

सामाजिक अंकेक्षण

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेअंतर्गत गाव पातळी वर झालेल्या कामांवर देखरेख, कामांची पडताळणी करणे तसेच कामांच्या अंमलबजावणीमध्ये पारदर्शकता आणणे व उत्तरदायित्व निश्चित करणे यासाठी केंद्र शासनाने दि. ३० जून, २०११ च्या अधिसूचनेन्वये योजनेचे अंकेक्षण नियम २०११ तयार करून सामाजिक अंकेक्षणाबाबत धोरण निश्चित केले आहे. या धोरणानुसार महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत ग्रामपंचायत हद्दीमध्ये झालेल्या कामांचे सामाजिक अंकेक्षण करण्यासाठी राज्य शासनाने सामाजिक अंकेक्षण संचालनालयाची स्थापना सन २०१३ मध्ये केली. महाराष्ट्र शासन, नियोजन विभाग, शासन निर्णय क्रमांक मगरो-२०१४/प्र.क्र.६०/रोहयो-६अ, दिनांक १३ नोव्हेंबर, २०१४ नुसार सामाजिक अंकेक्षण करण्याची कार्यपध्दती निश्चित केली आहे, तसेच शासनाच्या मान्यतेने सामाजिक अंकेक्षण संचालनालयामार्फत सन २०१७-१८ मध्ये राज्यातील १० जिल्ह्यांतर्गत २९ तालुक्यातील ६१४ ग्रामपंचायतीं मध्ये सामाजिक अंकेक्षण प्रक्रिया राबविली आहे. त्याचा तपशिल खालीलप्रमाणे आहे.

अ.क्र.	विभाग	जिल्हा	तालुका	ग्रामपंचायत (संख्या)
१.	पुणे	सांगली	कवठेमहंकाळ, आटपाडी, जत	६०
		सोलापूर	सांगोला, पंढरपूर, मोहोळ, बार्शी	८०
		सातारा	खटाव, माण, कराड	६०
		कोल्हापूर	चंदगड, आजरा, भुदरगड	६०
२.	कोकण	सिंधुदुर्ग	दोडामार्ग, सावंतवाडी, वेंगुर्ला, कुडाळ	८०
		रत्नागिरी	राजापूर, संगमेश्वर, लांजा	६०
		रायगड	महाड, पोलादपूर, म्हसळा	६०
३.	नाशिक	नाशिक	येवला, सिन्नर, निफाड	६०
		नंदुरबार	शहादा, तळोदा	८०
४.	अमरावती	यवतमाळ	कळंब	१४
			एकूण	६१४

सामाजिक अंकेक्षणा दरम्यान आढळून आलेल्या ठळक बाबी :

- शेतकऱ्यांच्या शेतावर फळबाग लागवड मोठ्या प्रमाणावर झालेली आहे.
- शेतकऱ्यांसाठी उपयुक्त पांघन रस्त्यांची कामे झाली आहेत.
- वैयक्तिक सिंचन विहिरींची कामे मोठ्या प्रमाणात झाली आहेत.
- एमआयएस डाटा व मुळ हजेरीपत्रक यातील रकमेत व मनुष्य दिनामध्ये तफावत आढळून आली.
- मुळ हजेरीपत्रकावर मजुरांच्या व अधिकाऱ्यांच्या सहा दिसून आल्या नाहीत.
- कुशल कामांची देयके उपलब्ध करून दिली जात नाहीत.
- हजेरीपत्रकावर खाडाखोड केलेली आढळून येते.
- क्वचित प्रसंगी काम करूनही मजूराला मजुरी मिळाली नाही.

- कॅशबुकवर सरपंच व ग्रामसेवकांच्या सहाय्ये केलेल्या नसतात.
- जॉबकार्ड अद्ययावत करून मजुरांच्या ताब्यात दिलेले नसतात.
- योजने अंतर्गत विहित केलेले १ ते ७ नमुने भरलेले नसतात.
- गावामध्ये दक्षता समिती स्थापन केलेल्या दिसून आल्या नाहीत.
- ग्रामरोजगार दिन नियमित साजरा केला जात नाही.
- नागरिकांसाठी माहितीची फलक (सी.आय.बी.) लावलेले नाहीत.

सामाजिक अंकेक्षण करत असतांना सामाजिक अंकेक्षण चमूला बऱ्याच ठिकाणी वेळेवर दप्तर उपलब्ध करून दिले जात नाही. त्यामुळे अंकेक्षण प्रक्रीयेमध्ये अडथळा निर्माण होतो.

तक्रार निवारण प्राधिकारी (Ombudsman)

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचा लाभ मजुरांना मिळावा, त्यामध्ये पारदर्शकता असावी, मजुरांच्या तक्रारीचे निराकरण व्हावे, त्यांच्यावर अन्याय होऊ नये, याकरिता सदर कायद्याच्या कलम २७ (१) नुसार प्रत्येक जिल्ह्याच्या ठिकाणी तक्रार निवारण प्राधिकाऱ्याची नियुक्ती करण्याचे निर्देश केंद्र शासनाने दि. ७ सप्टेंबर, २००९ च्या आदेशान्वये दिलेले आहेत. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार प्रत्येक जिल्ह्यात तक्रार निवारण प्राधिकाऱ्याची नेमणूक करण्यात आली आहे. केंद्र शासनाने दि. २४ मे, २०१३ अन्वये मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत. त्यामध्ये तक्रार निवारण प्राधिकारी यांच्या वयाची मर्यादा ६५ ऐवजी ६८ वर्षांपर्यंत करण्यात आलेली आहे. तसेच त्यांच्या मानधनात रु. ५००/- ऐवजी रु. १०००/- (प्रति बैठक) एवढी वाढ करण्यात आलेली आहे. केंद्र शासनाच्या दि. २८.८.२०१७ अन्वये निर्गमित केलेल्या सुधारित मार्गदर्शक सूचनांनुसार लोकप्रशासन, विधी, शिक्षण, सामाजिक कार्य किंवा व्यवस्थापन क्षेत्रात किमान १० वर्ष सेवा झालेल्या व्यक्तींची तक्रार निवारण प्राधिकारी या पदावर नियुक्ती करण्यात येते. त्यांचे काम समाधानकारक असल्यास त्यांना दोन वर्षांपर्यंत मुदतवाढ देण्याची तरतूद आहे.

तक्रार निवारण प्राधिकारी यांना जिल्हास्तरावर दैनंदिन कामकाज पार पाडताना उद्भवणाऱ्या अडचणींबाबत विचारविनिमय करण्यात आला. त्यांच्या कामात सुसूत्रता येण्यासाठी त्यांना कोणत्या कार्यालयीन सुविधा अनुज्ञेय असतील, त्यांनी कोणत्या तक्रारींचे निवारण करावे, अहवाल कोणास सादर करावा याबाबतच्या सविस्तर सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत.

अर्जदारास तक्रार निवारण प्राधिकारी यांचे निर्णय मान्य नसल्यास अथवा सदर निर्णयाने समाधान होत नसल्यास तक्रार निवारण प्राधिकाऱ्याच्या निर्णयाविरुद्ध अपिल करण्याची तरतूद आहे. सदर अपिलावर निर्णय घेण्यासाठी शासन निर्णय दि. २१.७.२०१४ अन्वये त्रिस्तरीय अपिलीय प्राधिकरणाची निर्मिती करण्यात आलेली आहे. सदर शासन निर्णयात नमूद केल्यानुसार अपिलीय प्राधिकरणातील अध्यक्ष व सदस्य यांना प्रत्येक बैठकीसाठी रु. १५००/- इतका बैठक भत्ता व रु. २९०/- इतका दैनिक भत्ता तसेच वर्ग-१ च्या अधिका-यांना अनुज्ञेय असलेला प्रवासभत्ता अनुज्ञेय आहे.

महाराष्ट्र राज्य रोजगार हमी परिषद

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कायदा, २००५ मधील कलम-१२(१) अन्वये राज्य रोजगार हमी परिषदेची स्थापना करणे आवश्यक आहे. तसेच महाराष्ट्र ग्रामीण रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ (सुधारणा २०१४) कलम ४(१) अन्वये याबाबत तरतूद आहे. शासन निर्णय दि. ४ जानेवारी, २००६ अन्वये महाराष्ट्र रोजगार हमी परिषद गठीत करण्यात आली असून शासकीय सदस्यांची पुढीलप्रमाणे नियुक्ती करण्यात आली आहे.

(१)	मा. मुख्यमंत्री	-	अध्यक्ष
(२)	मा. मंत्री, (रोहयो व पर्यटन)	-	कार्याध्यक्ष
(३)	मा. मंत्री, (ग्रामविकास)	-	सदस्य
(४)	मा. मंत्री, (कृषि)	-	सदस्य
(५)	प्रधान सचिव (रोहयो व जलसंधारण)	-	सदस्य
(६)	प्रधान सचिव (ग्रामविकास)	-	सदस्य
(७)	प्रधान सचिव (कृषि)	-	सदस्य
(८)	उप सचिव (रोहयो)	-	सदस्य सचिव

तसेच नियमित कामासाठी मा. मंत्री (रोहयो) यांच्या अध्यक्षतेखाली रोजगार हमी परिषदेची कार्यकारी समिती गठित करण्यात आली आहे. सदरील समितीच्या वेळोवेळी बैठका घेण्यात येतात.

महाराष्ट्र रोजगार हमी परिषदेची कर्तव्ये व कार्ये :

राज्य रोहयो परिषदेची कर्तव्ये व कार्ये यांमध्ये पुढील बाबी अंतर्भूत असतील -

- (१) योजना व तिची अंमलबजावणी यासंबंधातील सर्व बाबींवर राज्य शासनास सल्ला देणे, अग्रक्रमाने हाती घ्यावयाची कामे निश्चित करणे आणि त्यांची यादी तयार करणे,
- (२) अधिनियम व त्याखालील योजना यांचे संनियंत्रण आणि गा-हाणी दूर करणारी यंत्रणा यांचा वेळोवेळी आढावा घेणे आणि त्यात सुधारणा सुचविणे, तसेच अधिनियम व त्याखालील योजना यांच्याविषयीच्या माहितीचा शक्य तितक्या व्यापक प्रमाणात प्रसार करणे,
- (३) अधिनियमाच्या आणि योजनांच्या अंमलबजावणीचे संनियंत्रण करणे,
- (४) राज्य शासनमार्फत राज्य विधानमंडळापुढे ठेवावयाचा वार्षिक अहवाल तयार करणे,
- (५) राज्य शासन रोहयो परिषदेला नेमून देईल असे अन्य कोणतेही कर्तव्य किंवा कार्य पार पाडणे.

पारदर्शकता व सक्षमीकरण

- योजनेमध्ये अधिकाधिक पारदर्शकता निर्माण करणे, मजुरांना योजनेची पूर्ण माहिती व्हावी तसेच मजुरांचा जास्तीत जास्त सहभाग वाढावा याकरिता राज्यातील प्रत्येक ग्रामपंचायतीमध्ये प्रत्येक महिन्याच्या पहिल्या शनिवारी ग्रामरोजगार दिवसाचे आयोजन करण्याचा निर्णय घेण्यात आलेला आहे. या दिवशी मजुर नोंदणी करणे, कामाची मागणी करणे, बँक / पोष्टात खाती उघडणे, नवीन कामाविषयी माहिती घेणे, योजनेसंबंधी इतर विषयावर मजुरांना मार्गदर्शन करणे इत्यादी गोष्टी केल्या जातात.
- एक दिवस मजुरासोबत – विशेष कार्यक्रम : महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत काम करणाऱ्या मजुरांना शासनाच्या इतर योजनांचा लाभ मिळावा याकरिता दिनांक ३० एप्रिल, २०१७ व दिनांक ०१ ऑक्टोबर, २०१७ या दिवशी राज्यातील ठराविक ग्रामपंचायतीमध्ये ग्रामरोजगार दिनी विविध उपक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.
- योजनेच्या अंमलबजावणीमध्ये अधिक पारदर्शकता निर्माण व्हावी व मजुरांना त्यांच्या मजुरीबाबत सविस्तर माहिती मिळावी यासाठी ग्रामरोजगार सेवकामार्फत प्रत्येक मजुराला वेतनचिठ्ठीचे (Pay Slip) वाटप करण्यात येते. यामध्ये हजेरीपत्रक क्रमांक, कालावधी व मजुरीची रक्कम, बँक अथवा पोष्टात पाठविल्याचा दिनांक इत्यादींचा समावेश असतो.

- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत महिला मजुरांचे सक्षमीकरण व सबलीकरण करण्यासाठी तसेच केंद्र शासनाने निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांचे पालन करण्यासाठी क्षेत्रीय स्तरावर निर्देश देण्यात आले. सदरील मार्गदर्शक सूचनांन्वये, महिला मजुरांच्या नावाचे स्वतंत्र खाते बँकेत किंवा पोष्ट ऑफिसमध्ये उघडणे बंधनकारक आहे. त्यांनी काम केलेल्या दिवसांची मजुरी त्यांच्या नावे उघडण्यात आलेल्या स्वतंत्र खात्यात टाकण्यात यावी. विधवा, परित्यक्ता व निराधार महिलांना जॉबकार्ड पुरवणे व मजुरी उपलब्ध करून देणे इत्यादी मार्गदर्शक सूचना देण्यात आलेल्या आहेत.
- योजनेतर्गत मजुरांना मस्टर बंद झाल्यानंतर १५ दिवसांत मजुरी अदा करण्यात आली नाही तर मजुरीच्या प्रदानामध्ये होणाऱ्या विलंबासाठी मस्टर बंद झाल्यानंतर १६ व्या दिवसापासून प्रतिदिवस देय मजुरीवर ०.०५% नुकसान भरपाई मजुरांना देण्यात येत आहे.
- महात्मा गांधी नरेगा व इतर विभागाच्या योजनांचे अभिसरण करून शौचालयाची कामे, रेशीम मातृवृक्षांच्या लागवडीची कामे, रस्ता दुतर्फा वृक्ष लागवड, सिंचनाची सुविधा पुरविणे, मृदसंधारणाची व पाणलोट्याची कामे, अंगणवाडी केंद्र इमारत बांधकाम इत्यादी कामाकरिता शासनाने मान्यता दिलेली आहे.
- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभागामार्फत मत्स्यसंवर्धन विषयक पोर्टेबल हॅचरी ओटा, मत्स्यप्रजनक साठवणूक तळी व मत्स्यबोटुकली संवर्धन तळी तयार करण्याची कामे कृषि व पदुम विभागामार्फत राबविण्यास दि. ५ मे, २०१७ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आली आहे.
- विभागाने नुकतीच पालकमंत्री शेत/पाणंद रस्ते योजना सुरु केली आहे. त्यामध्ये शेतरस्ते/पाणंद रस्ते तयार करणे, शेतरस्त्यातील अतिक्रमण काढणे, माती, दगड, मुरुम व खडी टाकून अभिसरणाद्वारे शेतरस्त्याचे मजबुतीकरण करण्याचा निर्णय घेतला आहे. त्यामध्ये आवश्यकतेनुसार यंत्राचा देखील वापर करता येणार आहे. या योजनेमुळे मोठ्या प्रमाणात शेतरस्ते होणार आहेत.
- योजनेतर्गत कामाची गुणवत्ता टिकवण्याकरिता लहान क्रेन इत्यादी यंत्राचा वापर अनुज्ञेय करण्यात आला आहे, यामुळे कामाची गुणवत्ता सुधारण्यास मदत होईल.

प्रचार व प्रसिध्दी

• योजनेची जाणीव – जागृती करणे विषयीचे उपक्रम :

१) व्हिडिओ जाहिरातीद्वारे नरेगाचा प्रचार व प्रसिध्दी :

दूरचित्रवाणीवरून विशेष कार्यक्रम प्रसारीत करणे : – दिनांक २१ ऑगस्ट, २०१७ व २६ ऑगस्ट, २०१७ रोजी डी.डी. सह्याद्री वाहिनीवरील जनता दरबार या कार्यक्रमातून महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत झालेल्या यशस्वी कामावर आधारित कार्यक्रम प्रसारीत करण्यात आला.

२) वर्तमानपत्रातील जाहिरातीद्वारे योजनेची प्रसिध्दी :-

खालीलप्रमाणे वर्तमानपत्रांमध्ये योजनेबाबत जन-जागृती करण्यासाठी जाहिरात प्रसिध्द करण्यात आली :-

I. दिनांक १२ मे, २०१७ :- दिनांक १२ मे, २०१७ रोजी 'महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना' 'मागेल त्याला शेततळे' या योजनांबाबत जाणीव जागृती करण्यासाठी मागणीनुसार 'शेततळे' या विषयाची वर्तमानपत्रांमध्ये ८०० चौ.से.मी. आकाराची रंगीत जाहिरात प्रसिध्द करण्यात आली.

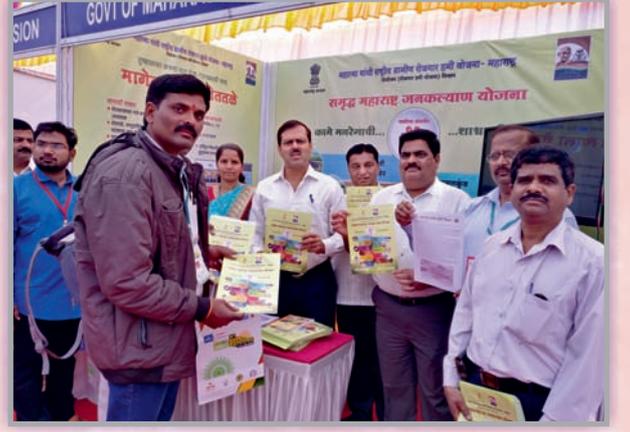
II. दिनांक ९ जून, २०१७ :- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत लोकनेते गोपीनाथ मुंडे यांच्या स्मरणार्थ आयोजित पर्यावरण सप्ताहाच्या निमित्ताने दिनांक ९ जून, २०१७ रोजी राज्यातील वर्तमानपत्रांमध्ये ८०० चौ. से. मी. आकाराची रंगीत जाहिरात प्रसिध्द करण्यात आली.

III. दिनांक १४ ऑगस्ट, २०१७ :- दिनांक १५ ऑगस्ट, २०१७ रोजी आयोजित करण्यात आलेल्या ग्रामसभेमध्ये सक्रिय सहभाग घेवून लेबर बजेट मंजूर करून घेण्यासाठी तसेच ग्रामसभेमध्ये सक्रिय सहभागी होण्याचे आवाहन करण्याकरिता दिनांक १४ ऑगस्ट, २०१७ रोजी वृत्तपत्रांमध्ये ८०० चौ. से. मी. आकाराची रंगीत जाहिरात प्रसिध्द करण्यात आली.

IV. दिनांक १ व २ ऑक्टोबर, २०१७ :- दि. २ ऑक्टोबर व दि. ११ ऑक्टोबर, २०१७ रोजी होणाऱ्या ग्राम सभेमध्ये ग्रामीण भागातील लोकांचा सहभाग वाढवा यासाठी वृत्तपत्रांमध्ये दि. १ व २ ऑक्टोबर २०१७ रोजी ८०० चौ. से. मी. ची रंगीत जाहिरात प्रसिध्द करण्यात आल्या.

३) इतर माध्यमांद्वारे योजनेची प्रसिध्दी :-

I. **स्टॉल उभारून योजनेची प्रसिध्दी करणे :-** महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना व समृद्ध महाराष्ट्र जनकल्याण योजनेबाबत जनजागृती करण्याकरीता दि. १५ व १६ फेब्रुवारी, २०१८ पुणे येथे आयोजित करण्यात आलेल्या सकाळ ग्रोवन - सरपंच महापरिषदेमध्ये समृद्ध महाराष्ट्र जनकल्याण योजनेचा स्टॉल उभारण्यात आला होता.

II. **चित्ररथाच्या माध्यमातून योजनेची प्रसिध्दी करणे :-** दि. २६ जानेवारी, २०१८ रोजी ६८ व्या प्रजासत्ताक दिनाच्या निमित्ताने शिवाजी पार्क, मुंबई येथे झालेल्या संचलनात महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचा चित्ररथ तयार करून सहभाग घेण्यात आला होता.

क्षमता बांधणी

- योजनेची प्रभावी अंमलबजावणी होण्याकरिता सन २०१७-१८ मध्ये योजनेंतर्गत कार्यरत असलेल्या जिल्हा/तालुका पातळीवरील कर्मचारी/अधिकार्यांसाठी विविध विषयांवर कार्यशाळा/प्रशिक्षणाचे आयोजन करण्यात आले. Mission Water Conservation अंतर्गत क्षमता बांधणी करिता जिल्हा स्तरावर ३९८ (District Resource Person) व तालुका स्तरावर ४२८६ (Block Resource Person) प्रशिक्षणार्थींना प्रशिक्षण देण्यात आले. योजनेंतर्गत कामांचे अंदाजपत्रक संगणकीय पध्दतीने तयार करण्याच्या दृष्टिने केंद्र शासनातर्फे विकसित करण्यात आलेल्या Secure प्रणालीचे राज्यातील २१ राज्य संसाधन व्यक्तींनी प्रशिक्षण घेतले असून, या राज्य संसाधन व्यक्तींमार्फत राज्यात विभाग / जिल्हा / तालुकास्तरावर प्रशिक्षण देण्यात आले.
- केंद्र शासनाच्या Good Governance Initiatives ची अंमलबजावणी करण्याकरिता दि. १५ जानेवारी ते २० जानेवारी, २०१८ दरम्यान विभागीय स्तरावरील प्रशिक्षण सत्रात २६१ प्रशिक्षणार्थींना प्रशिक्षण देण्यात आले असून, प्रशिक्षणामध्ये केंद्र शासनाच्या निर्देशानुसार कामाच्या ठिकाणी माहिती दर्शविणारे बोर्ड, गावातील दर्शनी ठिकाणी भिंतीवर माहिती लिहिणे, केस रेकॉर्ड/वर्कफाईल, जॉबकार्ड पडताळणी व नवीन जॉबकार्ड देणे यावर विशेष लक्ष केंद्रीत करण्यात आले.
- दिनांक २ ऑक्टोबर, २०१६ रोजी महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत समृद्ध महाराष्ट्र जनकल्याण योजनेचा शुभारंभ मा.मुख्यमंत्री महोदयांच्या हस्ते करण्यात आला.

योजनेस चालना देण्याकरीता करण्यात आलेल्या उपाययोजना

- योजनेंतर्गत काम करण्याच्या १ मजुरांना त्यांच्या हक्काची जाणीव करुन द्यावी तसेच, योजनेविषयी माहिती देण्यासाठी केंद्र शासनाच्या निर्देशानुसार प्रत्येक महिन्यातील पहिल्या शनिवारी ग्रामरोजगारदिन आयोजित करण्यात येतो. ग्रामीण मजुरांना इतरही योजनांची माहिती व योजनांचे प्रत्यक्ष लाभ एकाच ठिकाणी उपलब्ध करुन दिल्यास ग्रामरोजगार दिवसाचे आयोजन अधिक लाभदायक ठरेल ही बाब विचारात घेऊन 'एक दिवस मजुरासोबत' या संकल्पनेंतर्गत दिनांक ३० एप्रिल व दिनांक १ ऑक्टोबर या दिनांकास म्हणजे वर्षभरात दोनदा ग्रामरोजगार दिनी विविध उपक्रम, योजनेंतर्गत मोठ्या प्रमाणावर हाती घेण्यात आलेली व मोठ्या प्रमाणात मजुर उपस्थिती असलेली गावे तसेच, जलयुक्त शिवार अभियानांतर्गत निवडण्यात आलेली गावे यामध्ये आयोजित करण्याचा निर्णय शासनाने घेतला. सदरील उपक्रमांतर्गत योजनेची माहिती व कामे, वैयक्तिक लाभाच्या योजना, जनजागृतीच्या योजना यांचा समावेश करण्यात आलेला आहे.
- महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम १९७७ मधील कलम २ (म-१) नुसार ग्रामीण क्षेत्राच्या व्याख्येत "क" वर्ग नगरपरिषद क्षेत्राचा समावेश होतो. दिनांक ३ मार्च, २०१४ च्या शासन निर्णयानुसार संपूर्ण राज्यात "क" वर्ग नगरपरिषद/नगरपंचायत क्षेत्रात महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम १९७७ (सुधारणा २०१४) अन्वये "क" वर्ग नगरपरिषद/नगरपंचायत क्षेत्रात राज्य रोजगार हमी योजनेची अंमलबजावणी करण्यात येत आहे.
- अतिवृष्टीमध्ये खचलेल्या व बुजलेल्या विहिरींची दुरुस्ती करण्यासाठी विशिष्ट प्रवर्गातील पात्र लाभार्थ्यांना रु. १.५० लक्ष पर्यंत खर्च अनुज्ञेय करण्याचा निर्णय राज्य शासनाने घेतलेला आहे.
- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत संपूर्ण राज्यात रेशीम उद्योग विकासाची योजना तसेच रेशीम किटक संगोपन गृहाचे बांधकाम करण्यास शासनाने मान्यता दिली आहे.
- योजनेंतर्गत कृषि विभागामार्फत भूस्तराप्रमाणे शेततळे खोदण्याचा कार्यक्रम अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, भटक्या/विमुक्त जमाती, दारिद्र्य रेषेखालील इतर कुटुंबे, महिलाप्रधान / शारिरिक अपंगत्व प्रधान असलेली कुटुंबे, भूसूधार योजनेचे लाभार्थी, इंदिरा आवास योजनेचे लाभार्थी इत्यादी प्रवर्गातील लाभधारक शेतकऱ्यांच्या शेतात राबविण्यास शासनाने मान्यता दिली आहे.
- केंद्र शासनाच्या राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी अधिनियम, २००५ (नरेगा) ऑपरेशनल मार्गदर्शक सूचनांमधील परिच्छेद १०.१.२ मध्ये स्पष्ट करण्यात आले आहे की, या कार्यक्रमांतर्गत कामे सुरु असतांना, कामांची प्रगती आणि गुणवत्ता यांच्या संनियंत्रणाखाली जिथे कामे चालु आहेत तेथील स्थानिक लोकांचा सहभाग असलेली ग्रामपंचायत स्तरावर स्थानिक देखरेख व दक्षता समिती गठीत करण्याचे निर्देश आहेत. त्यानुसार नरेगांतर्गत ग्रामपंचायत स्तरावर देखरेख व दक्षता समिती गठीत करण्यात आली आहे.

योजनेस चालना देण्याच्या दृष्टीने महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ (१९७८ चा महा. २०) मधील कलम १७ च्या पोट कलम (१) अन्वये पुढील नियम प्रसिध्द करण्यात आले :

- महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ मध्ये विधिमंडळाच्या जून, २०१४ च्या अधिवेशनात मोठ्या प्रमाणात सुधारणा करण्यात आल्या. त्यानुसार, सदर सुधारणा महाराष्ट्र राजपत्रामध्ये दि. २६ जून, २०१४ रोजी प्रसिध्द करण्यात आल्या. या नवीन सुधारणांचा समावेश करून दि. ६ ऑगस्ट, २०१४ पर्यंत अद्ययावत असलेला **महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम १९७७** प्रसिध्द करण्यात आला आहे.
- सदर अधिनियम दिनांक २५ जुलै, २०१४ पासून अंमलात आल्याबाबतची अधिसूचना निर्गमित. (दि. २४ जुलै, २०१४ चे शासन राजपत्र)
- **महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ (१९७८ चा महा. २०) मधील कलम १७ च्या पोटकलम (१) याद्वारे महाराष्ट्र तक्रार निवारण नियम, २०१४** हे नियम दि. ४ जुलै, २०१४ रोजीच्या राजपत्रात प्रसिध्द करण्यात आला आहे.
- राज्यामध्ये महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना राबविताना अभिसरणातून कामे घेण्याबाबत तसेच केंद्र शासनाकडून राज्यासाठी या योजनेकरिता जास्तीत जास्त निधी उपलब्ध होण्यासाठी, राज्यामध्ये नरेगा योजना राबविण्याच्या स्वरूपामध्ये लक्षणीय बदल करण्याच्या अनुषंगाने राज्यामध्ये समृद्ध महाराष्ट्र जनकल्याण योजना राबविण्याबाबत दिनांक ०१ ऑक्टोबर, २०१६ रोजी शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला. त्यास अनुसरून समृद्ध महाराष्ट्र जनकल्याण योजना अंतर्गत अनुज्ञेय वैयक्तिक व सार्वजनिक लाभाची ११ प्रकारची कामे सन २०१६-१७ व २०१७-१८ या वर्षामध्ये प्राधान्याने मोठ्या प्रमाणात राबविण्यात येत आहेत. तसेच याद्वारे मनरेगा अंतर्गत पात्र लाभार्थ्यांना वैयक्तिक लाभाच्या कामांचा लाभ मिळणार असून, लाभार्थ्यांचे जीवनमान उंचावण्यास निश्चितच मदत होणार आहे. तसेच सार्वजनिक लाभांच्या कामांमुळे ग्रामीण भागाचा विकास होणार आहे.

योजनेची फलनिष्पत्ती

- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना – महाराष्ट्र ही योजना राज्यात अति लोकप्रिय ठरली आहे. या योजनेतर्गत विविध नाविन्यपूर्ण कल्पक नियोजन व अंमलबजावणी केल्याने जसे की, क्षेत्रीय स्तरावरील कार्यान्वयीन यंत्रणांमध्ये व्यापक जागृती, कर्मचाऱ्यांचे प्रभावी प्रशिक्षण, कार्यपध्दतीचे सुलभीकरण, प्रशासकिय सुधारणा, एम.आय.एस.बळकटीकरण, ई-मस्टरची अंमलबजावणी, ई.एफ.एम.एस कार्यप्रणालीचा अवलंब, बाह्यस्थ मनुष्यबळाची सेवा इत्यादी केल्याने ही योजना सर्वसामान्य माणसांपर्यंत पोहचली आहे.

सदर योजनेंतर्गत रोजगार पुरविणे, त्या अनुषंगाने जीवनमान सुरक्षा प्रदान करणे व स्थायी मालमत्ता निर्माण करणे या उद्दिष्टांच्या अनुषंगाने गावांचा संपूर्ण विकास होऊ शकतो. या योजनेच्या माध्यमातून गावे स्वयंपूर्ण करून ग्रामीण भागाच्या विकासाच्या मुलभूत संकल्पनेस चालना मिळत आहे. ग्रामीण भागातील सामाजिक व आर्थिक जीवनमानात कायापालट होण्याकरिता महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना – महाराष्ट्र ही योजना निश्चितच उपयुक्त ठरत आहे.

- या योजनेंतर्गत पुरुष व महिला मजुरांना समान मजुरी अदा करण्यात येते, त्यामुळे स्त्री-पुरुष भेदभाव नष्ट होण्यास चालना मिळते.
- योजनेंतर्गत मजुरांना स्थानिक ठिकाणी कामे मिळत असल्याने कामासाठी स्थलांतरित होण्याच्या प्रमाणात घट झालेली आहे.
- सन २०१७-१८ मध्ये सुमारे २५०००पेक्षा जास्त ग्रामपंचायती क्षेत्रात योजनेंतर्गत कामे सुरु होती.
- योजनेंतर्गत २०१७-१८ या वर्षामध्ये १६.९८ लाख कुटुंबातील एकुण ३१.४० लाख मजुरांना रोजगार उपलब्ध करून देण्यात आला. यामध्ये महिलांचा मोठा सहभाग असून, १३.७५ लाख महिलांना, तर १९,७७१ अपंग मजुरांना रोजगार उपलब्ध करून देण्यात आला.
- योजनेंतर्गत सन २०१७-१८ या वर्षात ८२५.३२ लाख इतकी मनुष्यदिवस निर्मिती झालेली आहे.
- योजनेंतर्गत घेण्यात आलेल्या कामापैकी सन २०१७-१८ मध्ये एकुण २,२१,४९३ इतकी कामे पूर्ण झालेली आहेत.
- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत राज्यात सन २०१७-१८ या वर्षात १८,८५२ सिंचन विहिरी पूर्ण करण्यात आल्या आहेत.
- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत राज्यात सन २०१७-१८ या वर्षात १,९३३ शेततळ्यांची कामे पूर्ण करण्यात आली आहेत.
- ई-मस्टर व ई.एफ.एम.एस (Electronic Fund Management System) मुळे योजनेंतर्गत काम करणाऱ्या मजुरांच्या बँक/पोष्ट खात्यावर १५ दिवसात मजुरी जमा करणे शक्य झाले आहे.
- योजनेंतर्गत कामाची मागणी, तक्रार नोंदविण्याकरिता मदतवाहिनी (Helpline-१८०० २२३८३९) सुरु करण्यात आलेली आहे. यामुळे मजुरांना घरबसल्या कामाची नोंदणी करणे शक्य झाले आहे.
- महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत राज्यात आतापर्यंत ९.७९ लाख कामे पूर्ण झाली आहेत. तर ५.७८ लाखापेक्षा जास्त कामे प्रगतीपथावर आहेत.

राज्य रोजगार हमी योजनेची सद्यस्थिती

मागेल त्याला शेततळे योजना :

सद्यस्थितीत राज्यातील टंचाईग्रस्त परिस्थिती पाहता शेतकऱ्यांकडे स्वतःची संरक्षित सिंचन व्यवस्था निर्माण करण्यासाठी शेततळी घेणे आवश्यक असल्याने राज्यात मागेल त्याला शेततळे योजनेची अनुदान पध्दतीने अंमलबजावणी करण्यात येत आहे. या योजने अंतर्गत सन २०१६-१७ मध्ये एकूण १,११,१११ इतका शेततळ्यांचा लक्षांक देण्यात आला आहे.

लाभार्थी पात्रता :

- शेतकऱ्यांकडे त्याच्या नावावर कमीतकमी ०.६० हेक्टर जमीन असावी. यात कमाल मर्यादा नाही. कोकण विभागात व आदिवासी उपाययोजना क्षेत्रात या योजनेची व्याप्ती वाढविण्यासाठी योजनेंतर्गत ०.६० हेक्टर किमान जमीन धारणा क्षेत्राची असलेली अट शिथिल करून ती अनुक्रमे ०.२० व ०.४० हेक्टर इतकी करण्यात आली आहे.
- लाभार्थी शेतकऱ्याची जमीन शेततळ्याकरिता तांत्रिकदृष्ट्या पात्र असणे आवश्यक राहिल. जेणेकरून पावसाचे वाहणारे पाणी शेततळ्यामध्ये भरणे अथवा पुनर्भरण करणे शक्य होईल.
- यापुर्वी अर्जदारांनी शेततळे, सामुदायिक शेततळे अथवा भात खाचरा सोबत तयार होणारी बोडी या घटकांचा शासकीय योजनांमधून लाभ घेतलेला नसावा.

लाभार्थी निवड प्राथम्यक्रम :

- दारिद्र्य रेषेखालील (बीपीएल) शेतकरी व ज्या कुटूंबामध्ये आत्महत्या झालेली आहे, त्यांच्या वारसांना निवड प्रक्रीयेमध्ये ज्येष्ठता यादीत सूट देऊन प्रथम प्राधान्याने त्यांची निवड करण्यात यावी.
- वरील व्यतिरिक्त इतर सर्व प्रवर्गातील शेततळे मागणी करणाऱ्या शेतकऱ्यांची ज्येष्ठता यादीनुसार (प्रथम अर्ज सादर करणाऱ्यास प्रथम प्राधान्य याप्रमाणे) सदर योजने अंतर्गत निवड करण्यात यावी.

- शेततळ्या अंतर्गतचा निधी Drought Mitigation Measures म्हणून मदत व पुनर्वसन विभागामार्फत उपलब्ध आहे. मागेल त्याला शेततळे ही योजना नियोजन विभागाच्या शासन निर्णय क्रमांक शेततळे-२०१६/प्र.क्र.१(७४)/रोहयो-५, दिनांक १० ऑक्टोबर, २०१६ अन्वये संपूर्ण राज्यात राबविण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. तसेच, ५० पैसे आणेवारीची अट ही रद्द करण्यात आली आहे.

शेततळ्यासाठी अनुज्ञेय आकारमान :

दिनांक १७ फेब्रुवारी, २०१७ च्या शासन निर्णयान्वये इनलेट आऊटलेटसह व इनलेट आऊटलेट विरहीत शेततळ्यांचे आकारमान निश्चित करण्यात आले आहे.

मागेल त्याला शेततळे योजनेची सद्यस्थिती :

दिनांक १७/०२/२०१६ रोजी शासन निर्णय निर्गमित केल्यानंतर दिनांक २३.०२.२०१६ पासून योजनेसाठी <https://aaplesarkar.maharashtra.gov.in> ही वेबसाईट उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. दिनांक २९.०२.२०१६ पासून Online अर्ज Upload करण्यात येत आहेत.

सद्यस्थितीत दिनांक १८.०५.२०१८ पर्यंत २,०५,१७२ लाभार्थ्यांना तालुकास्तरीय समितीने मंजूरी दिली असून त्यापैकी १,८२,८७५ लाभार्थ्यांना कार्यारंभ आदेश देण्यात आले आहेत. तसेच ५,०६९ शेततळ्यांची कामे सुरु असून ८१,१७४ शेततळ्यांची कामे पूर्ण झाली आहेत. अनुदानापोटी रु. ३४८.०९ कोटी इतका निधी लाभार्थ्यांना वितरित करण्यात आला आहे.

नागपूर विभागात ११००० सिंचन विहिरींचा धडक कार्यक्रम :

- रोजगार हमी योजने अंतर्गत नागपूर विभागातील गडचिरोली, भंडारा, चंद्रपूर, गोंदिया व नागपूर या पाच जिल्ह्यांना एकूण ११,६१४ विहिरींचा लक्षांक देण्यात आला.
- गडचिरोली, भंडारा, चंद्रपूर, गोंदिया व नागपूर या जिल्ह्यांना गडचिरोली - ४५००, भंडारा-१०००, चंद्रपूर-३६१४, गोंदिया-२००० व नागपूर - ५०० याप्रमाणे ११,६१४ विहिरींचा लक्षांक देण्यात आला आहे.
- दिनांक १५.०५.२०१८ पर्यंत गडचिरोली - २६१२, भंडारा-५७०, चंद्रपूर-२३१०, गोंदिया-१०९१, नागपूर-४२५ असे ५ जिल्ह्यात मिळून एकूण ७,००८ इतक्या विहिरींना पूर्णत्वाचा दाखला देण्यात आला असून ४,२२० इतक्या विहिरींची कामे प्रगती पथावर आहेत. अनुदानापोटी रु. २१२.०६ कोटी इतका निधी लाभार्थ्यांना वितरित करण्यात आला आहे.

धडक सिंचन विहिर कार्यक्रम :

विदर्भातील बुलढाणा, अकोला, वाशिम, अमरावती, यवतमाळ व वर्धा या आत्महत्याग्रस्त ६ जिल्ह्यांमध्ये केंद्र व राज्य शासनाने शेतकऱ्यांच्या आर्थिक उन्नतीकरीता अनेक पावले उचलली आहेत.

यापैकी एक म्हणजे राज्य शासनाने सन २००६ पासून जाहीर केलेले विशेष पॅकेज, भूगर्भातील उपलब्ध पाण्याचा वापर करून सिंचनाखालील क्षेत्र वाढविल्यास शेतकऱ्यांना मोठ्या प्रमाणात दिलासा मिळू शकेल या हेतूने विदर्भातील ६ जिल्हयांकरीता सिंचन विहिरींचा धडक कार्यक्रम सन २००६ पासून घेण्यात आला आहे.

धडक सिंचन विहिर लाभार्थी निवडीबाबत मा. पालकमंत्र्यांच्या अध्यक्षतेखाली समितीची स्थापना करण्यात आली आहे. या समितीला लाभार्थी निवडीचे पूर्ण अधिकार देण्यात आले आहेत. नियोजन विभागाच्या दिनांक २७ नोव्हेंबर, २०१५ च्या शासन निर्णयान्वये १६,६६७ रद्द विहिरीं पैकी ८,००७ विहिरी पुनर्जिवित करण्याचा निर्णय घेण्यात आला.

या योजने अंतर्गत एकूण ८३,२०० विहिरींचा लक्षांक देण्यात आला. GSDA च्या निकषानुसार ६३,९६२ इतक्या विहिरी मंजूर करण्यात आल्या असून त्यापैकी ४६,५३५ विहिरी पूर्ण करण्यात आलेल्या आहेत. धडक सिंचन विहिर योजने अंतर्गत अपूर्ण विहिरी पूर्ण करण्यास दिनांक ३० जून, २०१८ पर्यंत मुदत वाढ देण्यात आलेली आहे.

फलोत्पादन योजना :

राज्यातील कोरडवाहू शेतीचे प्रमाण जवळपास ८५ टक्के असल्याने या शेतीवर अवलंबून राहणाऱ्या लक्षावधी अल्प आणि अत्यल्प भूधारकांच्या शेती पध्दतीत परिवर्तन घडवून आणून पावसाच्या लहरीपणामुळे या शेतकऱ्यांची आर्थिक दुर्बलता यावर मात करण्याच्या दृष्टीने शासनाने सन १९९०-९१ पासून रोजगार हमी योजनेशी निगडीत फलोत्पादन कार्यक्रम सुरू केला आहे. या कार्यक्रमांतर्गत वर्षनिहाय फळबाग लागवडीची माहिती खालीलप्रमाणे आहे.

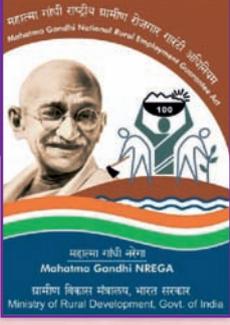
अ.क्र.	वर्ष	फळबाग लागवड (हेक्टर)	
		लक्षांक	साध्य
१	२०१४-१५	११२००	१०६९८
२	२०१५-१६	७०००	६२९२
३	२०१६-१७	५१४४	३३७६
४	२०१७-१८	लक्षांक नाही	

दिनांक २५.०४.२०१७ रोजी मा. मंत्री (कृषि) यांच्या अध्यक्षतेखाली व मा. मंत्री (रोहयो) यांच्या सह अध्यक्षतेखाली झालेल्या बैठकीत सन २०१७-१८ पासून राज्य रोजगार हमी योजने अंतर्गत नवीन फळबाग लागवडीसाठी लक्षांक व अनुदान न देता, महात्मा गांधी राष्ट्रीय रोजगार हमी योजने अंतर्गत फळबाग लागवडीसाठी लक्षांक देऊन तो पूर्ण करण्याचा निर्णय घेण्यात आलेला आहे.

राज्य रोजगार हमी योजनेतील भूसंपादन :

- रोजगार हमी योजनेंतर्गत घेण्यात आलेल्या पाझर तलावांच्या कामासाठी भूसंपादनाची कार्यवाही करावी लागते.
- रोजगार हमी योजनेतील ज्या पाझर तलावांच्या कामासाठी भूधारकांच्या जमिनी संपादित करण्यात आलेल्या आहेत, अशा भूधारकांना त्यांच्या जमिनीचा मोबदला दिला जातो.
- मा. न्यायालयाने दिलेल्या निर्देशानुसार व भूसंपादन अधिनियम १८९४ च्या तरतूदीनुसार संबंधित भूधारकास मोबदला देण्याबाबतची कार्यवाही केली जाते.

महाराष्ट्र शासन

नियोजन (रोहयो) विभाग

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना-महाराष्ट्र सन २०१६-१७ व २०१७-१८ या वर्षाची सांख्यिकीय माहिती

परिशिष्ट - १ दृष्टिक्षेपात महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना.

परिशिष्ट - २ सन २०१७-१८ या वर्षाची सांख्यिकीय माहिती.

परिशिष्ट - ३ सन २०१६-१७ या वर्षाची सांख्यिकीय माहिती.

परिशिष्ट - ४ सन २०१७-१८ या वर्षातील तालुकावार मनुष्यदिवस निर्मिती.

परिशिष्ट - १

दृष्टिक्षेपात महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र

(आधार : एम.आय.एस. दि.२८/५/२०१८)

अ.क्र.	तपशील	परिमाण	महाराष्ट्र	
			२०१६-१७	२०१७-१८
१	२	३	४	५
१	जॉबकार्ड वितरित केलेल्या			
	१.१ एकुण कुटूंबांची संख्या	(लाखात)	८१.७३	८३.२२
	१.२ अनुसूचित जातीच्या कुटूंबांची संख्या	(लाखात)	७.९१	७.९६
	१.३ अनुसूचित जमातीच्या कुटूंबांची संख्या	(लाखात)	११.२२	११.५२
	१.४ बँक/पोष्टात खाती असलेल्या नोंदणीकृत आधार संलग्न मजुरांची संख्या	(लाखात)		४५.२७
२	मजुरी वाटपासाठी बँक/पोष्टात मजुरांची उघडण्यात आलेली एकुण खाती	(लाखात)	६८.४८	६८.४२
३	रोजगार उपलब्ध करून दिलेल्या कुटूंबांची संख्या			
	३.१ एकुण कुटूंबांची संख्या	(लाखात)	१४.३३	१६.९८
	३.२ अनुसूचित जातीच्या कुटूंबांची संख्या	(लाखात)	१.३२	१.७२
	३.३ अनुसूचित जमातीच्या कुटूंबांची संख्या.	(लाखात)	२.८६	३.२५
४	रोजगार उपलब्ध करून दिलेल्या मजुरांची संख्या			
	४.१ एकूण मजुरांची संख्या	(लाखात)	२७.२६	३१.४०
	४.२ महिला मजुरांची संख्या	(लाखात)	१२.२२	१३.७५
	४.३ अपंग मजुरांची संख्या	(लाखात)	०.१८	०.२०
५	मनुष्य दिवस निर्मिती			
	५.१ एकुण मनुष्यदिवस निर्मिती	(लाखात)	७०८.९९	८२५.३२
	५.२ अनुसूचित जाती	(लाखात)	६२.५५	७९.८८
	५.३ अनुसूचित जातीची टक्केवारी	(टक्के)	८.८२	९.६८
	५.४ अनुसूचित जमाती	(लाखात)	१४३.५५	१६५.५६
	५.५ अनुसूचित जमातीची टक्केवारी	(टक्के)	२०.२५	२०.०६
	५.६ महिला	(लाखात)	३१८.१०	३७५.४०
	५.७ महिलांची टक्केवारी	(टक्के)	४४.८७	४५.४९
६	सरासरी प्रतिकुटूंब मनुष्य दिवस निर्मिती	(दिवस)	४९	४९
७	१०० दिवसापेक्षा जास्त दिवस रोजगार पुरविण्यात आलेल्या			
	७.१ कुटूंबांची संख्या	(लाखात)	१.६५	१.९८
	७.२ मनुष्य दिवस निर्मिती	(लाखात)	११४.४४	१३३.७५
८	एकुण उपलब्ध निधी	(रु.कोटीत)		
	८.१ केंद्रशासनाचा हिस्सा	(रु.कोटीत)		
९	एकुण खर्च	(रु.कोटीत)	२०८९.१२	२३००.०६
	९.१ अकुशल मजुरीवरील खर्च	(रु.कोटीत)	१३३६.१७	१५६८.१७
	९.२ साहित्यावरील खर्च	(रु.कोटीत)	६३३.३९	६०६.१९
१०	मजुरी व साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण			

परिशिष्ट - १

दृष्टिक्षेपात महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र

(आधार : एम.आय.एस. दि.२८/५/२०१८)

अ.क्र.	तपशील	परिमाण	महाराष्ट्र	
			२०१६-१७	२०१७-१८
१	२	३	४	५
	१०.१ मजुरीवरील खर्चाचे प्रमाण	(टक्के)	६८	७२
	१०.२ साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण	(टक्के)	३२	२८
११	चालू वर्षातील एकूण पूर्ण कामे व चालू /स्थगित कामे			
	११.१ पूर्ण झालेली कामे	(लाखात)	१.६१	२.२१
	११.२ चालू /स्थगित कामे	(लाखात)	५.५०	६.०२
१२	चालू वर्षातील कामाच्या प्रकारानुसार पुर्ण व चालू /स्थगीत कामे			
	१२.१ ग्रामीण भागातील अंतर्गत रस्ते	पूर्ण झालेली कामे	७६८६	५९२५
		चालू कामे	२६००८	२४९६२
	१२.२ पूरनियंत्रण विषयक कामे	पूर्ण झालेली कामे	५७१	६०८
		चालू कामे	११८५	१४८०
	१२.३ जलसंधारण व जलसंवर्धन विषयक कामे	पूर्ण झालेली कामे	२१६३७	१३९०४
		चालू कामे	४४६०९	४१३७०
	१२.४ दुष्काळ प्रतिबंधक कामे	पूर्ण झालेली कामे	२६०८५	१५६६९
		चालू कामे	६२४२५	८२७११
	१२.५ लघु सिंचन कामे	पूर्ण झालेली कामे	३७२	२४८
		चालू कामे	१०२५	९१४
	१२.६ जमिनीच्या विकासाकरिता सिंचनाची कामे (Category IV)	पूर्ण झालेली कामे	४८३६२	१२४४१६
		चालू कामे	३२१७४६	३४३७६३
	१२.७ पारंपारिक जलस्रोतांचे नुतनीकरणाची कामे	पूर्ण झालेली कामे	३३३७	१९४७
		चालू कामे	४८२२	४६८५
	१२.८ भू-विकासाची कामे	पूर्ण झालेली कामे	७९०२	३०९७
		चालू कामे	६४७७	७५५०
	१२.९ राजीव गांधी सेवा केंद्र	पूर्ण झालेली कामे	१७८	६७
		चालू कामे	३६५	३२१
	१२.१० ग्रामीण पेयजलाची कामे Rural Drinking Water	पूर्ण झालेली कामे	८९१०	८६८३
		चालू कामे	१२१७३	१०८९१
	१२.११ ग्रामीण स्वच्छता अभियान	पूर्ण झालेली कामे	३२९५६	४५९८९
		चालू कामे	६५९९३	८१३६४
	१२.१२ इतर कामे	पूर्ण झालेली कामे	३३४०	९४०
		चालू कामे	२८२२	२१७२
१३	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र अंतर्गत सिंचन विहिरींची कामे	पूर्ण झालेली कामे	२४८५५	१८८५२
		चालू कामे	५८२४५	७२२९४
१४	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र अंतर्गत शेततळ्यांची कामे	पूर्ण झालेली कामे	२८३५	१९३३
		चालू कामे	४४७८	५३०९

*चालू कामे या मध्ये स्थगित कामे देखील समाविष्ट आहेत.

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०१७-१८

अ. क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत रोजगार निर्मिती							
		जॉबकार्ड वितरित केलेल्या				मजुरी वाटपासाठी बँक/पोस्टात मजुरांची उघडण्यात आलेली एकूण खाती	रोजगार उपलब्ध करून दिलेल्या कुटुंबांची संख्या		
		एकूण कुटुंबांची संख्या	अनुसूचित जातीच्या कुटुंबांची संख्या	अनुसूचित जमातीच्या कुटुंबांची संख्या	बँक/पोस्टात खाती असलेल्या नोंदणीकृत आधार सलग्न मजुरांची संख्या		एकूण कुटुंबांची संख्या	अनुसूचित जातीच्या कुटुंबांची संख्या	अनुसूचित जमातीच्या कुटुंबांची संख्या
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१	ठाणे	९६१२७	४५६७	३२५४०	४९५३१	९१५५२	१५८५६	६५०	६५५३
२	पालघर	१७७२८०	१५५३	१४८२२३	१३०५३१	२४४३६४	४९१३४	२१०	४५१२२
३	रायगड	१०४६७३	३९५७	१६७१४	१५८४४	५७०३७	७४१४	४०३	१६९३
४	रत्नागिरी	१३९०९४	७६३१	१२३१	४२७०१	८१००५	२१७०१	१६५६	२५३
५	सिंधुदुर्ग	६६९११	४६५६	२९६	४४८५१	७६६२१	१८४५२	७०५	६९
६	नाशिक	३७६३४१	७६३९	११५६२९	१७१४५८	३०४४९३	८०२८८	२३८९	३३४३४
७	धुळे	२३१५५८	१८१३०	६४७६७	१३८७७६	१७३९५८	६२२८२	४०१८	१५४७२
८	नंदुरबार	२९२७३९	१०५६०	२३७९८२	१६८६६२	२३९०२८	६२६१८	२०७८	५२३५०
९	जळगाव	३१९०८५	३७११२	४६४३६	१७७०३५	२३३७५६	६६८८३	५२४३	६९५५
१०	अहमदनगर	६१७५७६	३३०५२	२९२०२	१४६९५३	३०३७९५	५०१२१	४९५१	२८८४
११	पुणे	२२३६४४	१३७९७	१८४४४	४८०९५	९६७६२	१८४४७	१८१४	१७८०
१२	सातारा	२४२१९१	१९४८८	१७९८	८१२०३	१६४३५१	३३९७४	३७५०	२८३
१३	सांगली	१८७०८६	१५९३२	९२०	७८६७५	१५२०४२	२०२३४	१२५१	४३
१४	सोलापूर	२८१४९०	२९८७५	६३९०	४२८९७	१६५४६९	१६५८९	२२६८	२८३
१५	कोल्हापूर	२०२०८३	२२७९५	६३३	३९५०५	११०२८३	१९१६६	४४३३	११७
१६	औरंगाबाद	४५८०२४	१७२०५	८९८९	९५२१३	२१७१८९	३६०६३	२६३८	१२७४
१७	जालना	२६३९९१	१५५६५	२५२४	१३७७७१	२०७२७८	४१८६१	१७९९	३८२
१८	परभणी	२०६२६१	२२२८८	२६४६	१२२२९१	१४३६९३	२४६५७	१६८०	२४५
१९	हिंगोली	१३१९१९	३७४७०	३४८७७	६८४१८	११०३२६	२३०१८	४९२२	५०५८
२०	बीड	३०९०५४	११५४५	१४२४	१७९६९९	२१६५९७	५४९५३	२२८६	१९९
२१	नांदेड	४०३८४०	७८७७२	३७७४१	१४९३१३	३२९४७६	५७६२४	१२४२५	५७५१
२२	उस्मानाबाद	२०२२६०	३१८३७	२१६१	९००२७	१५१९३३	२८७९१	४२९९	२१४
२३	लातूर	२२२३०२	४९६३९	३६८२	१३५५४२	२११८५४	४४६६४	७८२८	७५१
२४	बुलढाणा	३१४३७०	३०८८९	७०९३	१४७१३४	१८५४७८	६०४१२	६६०७	१४८३
२५	अकोला	१९४९९६	३२५८५	९०६६	८६९५६	११२७१६	३४६०५	६७१५	१४६२
२६	वाशिम	१६७९३६	२२२३४	७६८४	१०९०६९	१३५८४७	४३७०३	५०९४	१८२७
२७	अमरावती	३०६८०६	३०९६९	४९४८८	२२३४८८	२९०००१	९२०८५	९७८८	२५९१२
२८	यवतमाळ	४०७९९५	३६४९०	६८३०३	२४६२९५	२८३९१५	८६६५९	७५१६	१४२०८
२९	वर्धा	११४८५७	१७१७३	१५२९९	७९२२०	१२९५६३	२४४२७	२९१५	२८२१
३०	नागपूर	१५४०८७	२०६५३	१५७५५	११११००	१४२५३७	४१३५९	५२३२	४७५८
३१	भंडारा	२०९७७९	३१६१४	१४४७६	२८९५८७	३७६४५७	११२६६९	१७८७६	९२९८
३२	गोंदिया	२६१५०१	२३१४०	३२९८६	३३९४८१	४४०३४३	१६३६१४	१५२४६	२६१०९
३३	चंद्रपूर	२६९५४५	३४७६३	५१५६०	२६८३३१	३१८५२३	९६२५१	१२५०६	१९८८३
३४	गडचिरोली	१६४९१०	२०१८५	६५४४५	२७१३०९	३४३६८५	८७०३४	९१७२	३५५९५
	महाराष्ट्र	८३२२३११	७९५७६०	११५२४०४	४५२७४६१	६८४१९२७	१६९७६०८	१७२३६३	३२४५२१

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०१७-१८

अ. क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत रोजगार निर्मिती							
		रोजगार उपलब्ध करून दिलेल्या मजुरांची संख्या			मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)				
		एकूण मजुरांची संख्या	महिला मजुरांची संख्या	अपंग मजुरांची संख्या	एकूण	अनुसूचित जाती	अनुसूचित जातीची टक्केवारी	अनुसूचित जमाती	अनुसूचित जमातीची टक्केवारी
१	२	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८
१	ठाणे	२९४००	१२२९०	३६	५.६७	०.२१	३.७७	२.३०	४०.६६
२	पालघर	९५५५०	४९२९३	२६१	२०.१६	०.०९	०.४३	१८.७६	९३.१०
३	रायगड	१२४०८	५६३२	५६	२.२९	०.०९	३.९८	०.५३	२३.१०
४	रत्नागिरी	३८२२५	१८३७३	१३८	८.०६	०.५२	६.४१	०.०८	०.९३
५	सिंधुदुर्ग	३२११८	१२८७०	२४१	७.२६	०.२२	२.९९	०.०२	०.२९
६	नाशिक	१४४४७७	५०८५३	२४८	३२.२५	०.९७	३.००	१३.६०	४२.१७
७	धुळे	११६५७६	४४९११	४३	३५.९५	२.२८	६.३५	७.५४	२०.९८
८	नंदुरबार	१००४६३	३८६५६	७८	२०.११	०.६९	३.४५	१६.४९	८२.००
९	जळगाव	११४७४१	३९०४९	३९६	२३.३२	१.७९	७.६७	२.३४	१०.०५
१०	अहमदनगर	८७६५६	३७६०६	११९	१९.२६	२.००	१०.४०	१.१६	६.०४
११	पुणे	३५१९५	१४८२४	९४	७.८०	०.७५	९.६३	०.६४	८.२६
१२	सातारा	५८५४७	२६३७७	२७५	१२.१४	१.११	९.११	०.११	०.८८
१३	सांगली	३३१६१	१३२२३	८२	८.८६	०.४९	५.५१	०.०२	०.२१
१४	सोलापूर	२९०२५	११३२१	४१	४.९०	०.६६	१३.५०	०.०७	१.५१
१५	कोल्हापूर	३५०६८	१५४६६	११३	५.९४	१.६५	२७.८०	०.०५	०.७६
१६	औरंगाबाद	५७५२२	२१३८४	३४१	१३.८२	१.०२	७.३६	०.४७	३.४०
१७	जालना	८६८४६	३६२५१	१७१	२१.७९	०.८५	३.८९	०.१८	०.८३
१८	परभणी	४७६६५	१८१०३	५२	१०.३६	०.५३	५.०८	०.१०	०.९३
१९	हिंगोली	४०३५७	१५४९९	२२	९.५६	१.७२	१८.०२	२.०८	२१.८१
२०	बीड	११३६३१	४८८००	११०	२४.७८	०.८२	३.३२	०.०८	०.३४
२१	नांदेड	१०२४२६	४३२३७	७६	२६.५३	५.०१	१८.८६	१.९९	७.४८
२२	उस्मानाबाद	४९९६२	१९९२८	१३५	११.३८	१.५१	१३.२९	०.०७	०.५७
२३	लातूर	८४८७६	३३४१७	१२२	२२.१५	३.१५	१४.२०	०.३७	१.६६
२४	बुलढणा	९७१४७	३४१८८	१७३	२०.६६	२.२२	१०.७३	०.५०	२.४०
२५	अकोला	५३०८९	१७८९७	२९९०	१२.६२	२.१८	१७.२४	०.५३	४.२२
२६	वाशिम	७५४८३	३००५१	२३०	२१.८१	२.१९	१०.०२	०.७९	३.६०
२७	अमरावती	१८४०६१	७२९७९	८८९	७१.२१	७.९०	११.०९	२५.९३	३६.४१
२८	यवतमाळ	१४६०५८	५८६०२	६१२	३३.३१	२.७५	८.२७	५.५९	१६.७९
२९	वर्धा	४६३८५	१७७२०	२४७	१४.९२	१.८८	१२.६०	१.९१	१२.८२
३०	नागपूर	६६१५२	२५६१६	२४४	२३.०१	२.९५	१२.८४	२.२५	९.७६
३१	भंडारा	२१९३१६	१२४३४८	८८४६	५३.१३	८.०८	१५.२१	४.६५	८.७४
३२	गोंदिया	३२१३८८	१७७४३९	५०५	१३०.६७	११.८६	९.०८	२६.८९	२०.५८
३३	चंद्रपूर	१९३१४६	९६६३५	११६८	४९.७५	६.०६	१२.१९	१०.६९	२१.४९
३४	गडचिरोली	१९१७८३	९२७४१	६१७	३९.९१	३.७०	९.२७	१६.७७	४२.०२
	महाराष्ट्र	३१३९९०३	१३७५४९९	१९७७१	८२५.३२	७९.८८	९.६८	१६५.५६	२०.०६

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०१७-१८

अ. क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत रोजगार निर्मिती					योजनेंतर्गत खर्च		
		मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)		सरासरी प्रतिकुटुंब मनुष्यदिवस निर्मिती	१०० दिवसापेक्षा जास्त दिवस रोजगार पुरविण्यात आलेल्या		एकूण खर्च (रु. लाखात)	अकुशल मजुरीवरील खर्च (रु. लाखात)	साहित्यावरील खर्च (रु. लाखात)
		महिला	महिलांची टक्केवारी		कुटुंबांची संख्या	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)			
१	२	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६
१	ठाणे	२.३६	४१.७१	३६	९९६	०.७६	१८८०	१२०१	५४७
२	पालघर	१०.५७	५२.४४	४१	४२८०	३.३५	५३४९	४१०६	९६१
३	रायगड	१.०७	४६.९४	३१	३२०	०.१७	६४५	४५३	१३८
४	रत्नागिरी	३.७७	४६.८३	३७	१२२१	०.५२	२१२५	१६५४	२८१
५	सिंधुदुर्ग	२.९०	३९.९६	३९	१३१०	०.६६	२३४७	१५४४	६५१
६	नाशिक	११.१५	३४.५८	४०	४९२९	४.२८	८७९१	६६७२	१५२२
७	धुळे	१३.४६	३७.४४	५८	९७४५	५.४०	१००५१	७४१५	२२८४
८	नंदुरबार	७.४०	३६.७७	३२	२१४६	०.६२	५६९४	४१५४	११२५
९	जळगाव	७.८५	३३.६६	३५	३५८८	१.५७	७९०३	४९३०	२४८६
१०	अहमदनगर	९.०१	४६.७९	३८	३०३९	२.३३	६१९०	४०२२	१६७४
११	पुणे	३.४९	४४.७१	४२	१३०५	०.८४	२११७	१५३२	४०६
१२	सातारा	५.६२	४६.२८	३६	२३०१	१.३२	३४८१	२४९५	७८६
१३	सांगली	३.५७	४०.३३	४४	१८८८	१.२३	२४८३	१७६८	४५०
१४	सोलापूर	१.९८	४०.४३	३०	५९२	०.३०	१२१०	९६३	१२२
१५	कोल्हापूर	२.६२	४४.१६	३१	३६२	०.१२	१४२१	११७९	१२८
१६	औरंगाबाद	५.३६	३८.७८	३८	२१९१	१.०१	४२८१	२७२५	१२३३
१७	जालना	९.२१	४२.२७	५२	६०४६	५.२९	५४०३	४२५३	९३३
१८	परभणी	३.८८	३७.४८	४२	१९५२	१.०१	४४८४	२१२९	२१११
१९	हिंगोली	३.७०	३८.७६	४२	१८९७	०.९३	२४२०	१७९५	५२२
२०	बीड	१०.८५	४३.७८	४५	४७०७	३.६१	७७१९	४८२४	२३८८
२१	नांदेड	११.५४	४३.४८	४६	५९७१	६.३३	७४२५	५३०९	१७१९
२२	उस्मानाबाद	४.८२	४२.३३	४०	२५०३	१.६२	३३४७	२२२५	९०४
२३	लातूर	९.१०	४१.०९	५०	५४१६	३.६७	७१६३	४३६७	२४१५
२४	बुलढणा	७.१४	३४.५६	३४	२८४७	०.८२	५८९४	४१९०	१४०७
२५	अकोला	४.४९	३५.६०	३६	२३३१	२.०७	३५२२	२५४९	७५५
२६	वाशिम	८.५१	३९.०३	५०	५५४७	२.८३	६०७१	४४०६	१३६३
२७	अमरावती	२७.६९	३८.८८	७७	२१५२३	२४.१३	२२८९८	१४०६७	७९४२
२८	यवतमाळ	१३.७८	४१.३६	३८	७०१४	४.८२	११२५६	६५८८	४१०५
२९	वर्धा	४.५०	३०.१३	६१	३९४९	४.२९	४७९३	३०३८	१४५२
३०	नागपूर	८.१६	३५.४६	५६	६३७५	३.२९	७२४८	४६९४	२०३४
३१	भंडारा	३१.१२	५८.५९	४७	१११३९	५.१५	११९१३	७९९६	३३७२
३२	गोंदिया	७९.७९	६१.०७	८०	४८०३८	२९.५५	२६८४४	२०३१२	५७८३
३३	चंद्रपूर	२५.७३	५१.७१	५२	११८०४	५.२१	१२१०६	८७३९	२८४०
३४	गडचिरोली	१९.२०	४८.११	४६	८४९२	४.६४	१२८३३	८५२३	३७८२
	महाराष्ट्र	३७५.४०	४५.४९	४९	१९७७६४	१३३.७५	२२९३०७	१५६८१७	६०६१९
							राज्यस्तरीय खर्च	६९९	
							एकूण	२३०००६	

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०१७-१८

अ. क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत खर्च		योजनेंतर्गत कामे					
		मजुरी व साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण		चालू वर्षातील एकूण (संख्या)		ग्रामीण भागातील अंतर्गत रस्ते		पूरनियंत्रण विषयक कामे	
		मजुरीवरील खर्चाचे प्रमाण	साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण	पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे
१	२	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४
१	ठाणे	६९	३१	४८२२	९०८०	१००	९४	०	६
२	पालघर	८१	१९	५८७८	२१६२१	२३८	१३५१	०	०
३	रायगड	७७	२३	४५१	४३५०	२०	७२	०	१
४	रत्नागिरी	८६	१४	१६५४	१४५८१	५	२९	०	०
५	सिंधुदुर्ग	७१	२९	२२०५	१३३९३	१३२	२४८	४७	७८
६	नाशिक	८२	१८	१३४४६	३०७०५	६९	२६९	०	०
७	धुळे	७७	२३	९२२३	१७२८७	५३	५३८	०	२
८	नंदुरबार	७९	२१	१४३०१	२६८९७	५०	६४	०	०
९	जळगाव	६७	३३	१७९२९	२६४२४	४३२	५७७	९	३९
१०	अहमदनगर	७१	२९	९८३१	२४६१८	६३८	२२७	०	०
११	पुणे	७९	२१	५२१८	७७३७	२१	६०	०	१८
१२	सातारा	७६	२४	८६९७	११९५२	१०९	१५८	०	०
१३	सांगली	८०	२०	१६२५	११३८९	७४	५७७	२	२८
१४	सोलापूर	८९	११	६८६	७४९७	१०३	१४६	०	०
१५	कोल्हापूर	९०	१०	३४४६	६७७२	०	१९	०	०
१६	औरंगाबाद	६९	३१	५५४०	१५६७६	६२	७२२	४८	१६
१७	जालना	८२	१८	३८६३	२२१५९	१५	१००५	८	०
१८	परभणी	५०	५०	१२१२	१०८२७	८	४२४	०	०
१९	हिंगोली	७७	२३	१९९	६९३३	५	३८०	०	१
२०	बीड	६७	३३	३७५३	२१६४९	१३७	१४२०	०	२
२१	नांदेड	७६	२४	६२६२	२६००९	१८	१४८५	०	०
२२	उस्मानाबाद	७१	२९	३४८५	१६७८२	३५०	९२९	०	२
२३	लातूर	६५	३५	४५४३	१४१९६	७८	८६०	०	५
२४	बुलढणा	७५	२५	७६३९	१६७७६	७०	३३७	२७	९४
२५	अकोला	७७	२३	२५४७	१४८१५	१३७	१२५५	११	२६
२६	वाशिम	७७	२३	५३४३	१२०९७	१४२	६२७	१४	५७
२७	अमरावती	६४	३६	१५६५८	३५०१९	७५२	२०१०	१०	३५
२८	यवतमाळ	६२	३८	१८८८३	४२९४९	९२	७६३	४	१२
२९	वर्धा	६८	३२	५०३१	१४५१८	२२८	२२०	६	१२
३०	नागपूर	७०	३०	७५४२	१२८६३	१४६	३५९	३	०
३१	भंडारा	७१	२९	५९०२	१७६७५	५३५	२०३१	८७	३४६
३२	गोंदिया	७८	२२	१३६६७	२७१२७	६८४	२४६९	२५७	४३४
३३	चंद्रपूर	७६	२४	५७५०	२२६८५	३०२	१७०२	६८	२२७
३४	गडचिरोली	६९	३१	५२६२	१७१२५	१२०	१५३५	७	३९
	महाराष्ट्र	७२	२८	२२१४९३	६०२१८३	५९२५	२४९६२	६०८	१४८०

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०१७-१८

अ. क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत कामे							
		चालु वर्षातील पूर्ण कामे व चालु / अपूर्ण कामे (संख्या)							
		जलसंधारण व जलसंवर्धन विषयक कामे		दुष्काळ प्रतिबंधक कामे		लघु सिंचन कामे		जमिनीच्या विकासाकरीता सिंचनाची कामे (Category IV)	
		पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे
१	२	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२
१	ठाणे	११	१९	२२४	४९३	१	५	२३९२	४९८५
२	पालघर	११५	५६०	७०४	२७६०	१	२२	२३९८	१४५१४
३	रायगड	१	६२	१७०	२४९२	०	०	२१४	१४९९
४	रत्नागिरी	६	८९	५४७	११६४५	०	१	८४३	२३९०
५	सिंधुदुर्ग	१३४	३८३	१०६८	९४४५	१	१	२८०	१९४७
६	नाशिक	७६८	१०६८	४०२	१८५७	६	१६	११०५९	२४५४७
७	धुळे	२२८	४१६	९३७	१५४१	०	०	७२६३	१३७३७
८	नंदुरबार	७२७	४२६	१५६०	३२२६	०	०	१०२७४	२१८४९
९	जळगाव	७६२	११४१	२२९६	२९९१	१	०	६४६२	१४५८०
१०	अहमदनगर	१०६४	१७२२	४४०	५२४३	३	०	६३४८	१४५२१
११	पुणे	१६७	२५०	७०५	२३१५	०	४	४२००	४८८१
१२	सातारा	३९८	६९९	१४४	३४०	२	२	५३५५	८७९६
१३	सांगली	०	१०६०	५८	११३८	०	०	१३३१	७८७९
१४	सोलापूर	४५	१२६	४६	४१२	२१	१४	४१४	६३२६
१५	कोल्हापूर	५	८	५३	१००	०	०	३३५२	६०४७
१६	औरंगाबाद	९०३	११८४	८६	२७९	०	४	३७२९	११९३८
१७	जालना	५३२	११९२	२२१	३८७५	११	३१	१३७६	९३२८
१८	परभणी	१८२	१२८१	१०	३४७	०	०	१००५	७७७२
१९	हिंगोली	१४१	३७२०	८	३९४	०	२	१	२०६७
२०	बीड	१३३३	७५४८	१९१	१८६६	२	१०१	१८१८	६९८२
२१	नांदेड	७७९	२७५६	३०४	१७९६	०	६	४३७	१५०१४
२२	उस्मानाबाद	१३१६	२१३९	८७	८७०	०	२	९५२	६५७७
२३	लातूर	२३२	१०२१	४६	६५३	१	२२	२९५५	८२०८
२४	बुलढणा	४५८	८३१	२८८	३८९४	०	०	५५७०	९५००
२५	अकोला	४३५	१९९७	१६०	७८३	०	३	१७०७	९९०१
२६	वाशिम	२९६	८५३	३७९	८२४	४९	१११	३१७०	७०४०
२७	अमरावती	१०४३	१२८३	१३८६	५८८१	८२	३०४	१०५०८	२२७५३
२८	यवतमाळ	४३०	२७८५	२३४	२७३९	१	४	६२३८	१९००६
२९	वर्धा	१९	५७	११५७	३४२६	१०	१८	२०८३	६४९८
३०	नागपूर	१८५	४९०	६८३	३४१३	१	२	५०५८	६८३३
३१	भंडारा	२५८	४५७	९०	३७२	२८	१०५	३९६५	१२६३७
३२	गोंदिया	२१२	१०७२	४१९	२२१७	११	७१	६२४४	११२७६
३३	चंद्रपूर	३७०	११३०	२१५	२३०९	८	२६	३१८८	१३२५४
३४	गडचिरोली	३४९	१५४५	३५१	७७५	८	३७	२२२७	८६८१
	महाराष्ट्र	१३९०४	४१३७०	१५६६९	८२७११	२४८	९१४	१२४४१६	३४३७६३

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०१७-१८

अ. क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत कामे							
		चालु वर्षातील पूर्ण कामे व चालु / अपूर्ण कामे (संख्या)							
		पारंपारिक जलस्रोतांचे नुतनीकरणाची कामे		भू-विकासाची कामे		राजीव गांधी सेवा केंद्र		ग्रामीण पेयजलाची कामे Rural Drinking Water	
		पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे
१	२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०
१	ठाणे	१६	१०	२७	१६	२	०	०	४३
२	पालघर	१६२	९७	१९०	८२५	१	८	०	०
३	रायगड	१	९	३	५६	०	१	०	०
४	रत्नागिरी	१२	२९	१६	४७	०	०	०	०
५	सिंधुदुर्ग	४	८	१२	१९	०	०	५९	९३
६	नाशिक	२४१	८२१	९३	९७	०	१	६	१४
७	धुळे	०	०	२	३	०	२	१५	११०
८	नंदुरबार	०	०	७६	३७	२४	२७	१००	११४
९	जळगाव	२५५	१०८	५	१३	०	४	१२६	१०५
१०	अहमदनगर	५२	२७	९६	३१	११	५	१८२	५१
११	पुणे	१०	२१	१	७	०	२	०	१
१२	सातारा	६	५	७	७	०	२	२३४६	८९३
१३	सांगली	७८	१४५	२	५	०	१२	१०	९६
१४	सोलापूर	११	४४	१०	२१४	०	०	०	०
१५	कोल्हापूर	०	१	०	०	०	०	३६	४३९
१६	औरंगाबाद	१७२	४१४	३	८	०	६	२४८	६५०
१७	जालना	३५	७८	१५३	४४४	०	५	३	१३२
१८	परभणी	०	६	७	४१	०	०	०	२
१९	हिंगोली	२	३४	२६	११९	०	७	०	०
२०	बीड	११	१५०	४४	२७९	०	१०	१५३	२९९
२१	नांदेड	१५	१२८	४२	२८०	०	१५	३८२०	२६२१
२२	उस्मानाबाद	६३	४५७	३	०	०	४	३१३	५११
२३	लातूर	०	६	१४	४६	०	३	११०	४५०
२४	बुलढणा	१	२	०	४	०	१	३३३	१०३८
२५	अकोला	८	१९	०	३	५	२५	०	५६७
२६	वाशिम	२१	३९	५	४१	२	२५	२५	२३५
२७	अमरावती	२३१	१७७	९२	१८३	११	१६	८	१२५
२८	यवतमाळ	१४	१६६	१	८	२	५०	२२०	१६६४
२९	वर्धा	३	२२	०	०	४	२४	५७	१५३
३०	नागपूर	०	०	१	०	०	२	३७९	३६१
३१	भंडारा	३०	११५	१८८	५२९	०	१	१	१८
३२	गोंदिया	२२६	६१७	५२९	९१७	३	४	८४	१४
३३	चंद्रपूर	२४२	७४१	२३१	५१०	१	१९	४९	५२
३४	गडचिरोली	२५	१८९	१२१८	२७६१	१	४०	०	४०
	महाराष्ट्र	१९४७	४६८५	३०९७	७५५०	६७	३२१	८६८३	१०८९१

परिशिष्ट - २

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०१७-१८

अ. क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत कामे							
		चालू वर्षातील पूर्ण कामे व चालू / अपूर्ण कामे (संख्या)							
		ग्रामिण स्वच्छता अभियान		इतर कामे		सिंचन विहिरींची कामे		शेततळ्यांची कामे	
		पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे
१	२	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८
१	ठाणे	२०२५	३४०४	२४	५	२५	४००	८	१४
२	पालघर	२०४१	१४१७	२८	६७	४५	१३४४	४	२९
३	रायगड	४१	१००	१	५८	२०	२२	०	०
४	रत्नागिरी	१६५	२०५	६०	१४६	१७	७८	०	१
५	सिंधुदुर्ग	३९२	१११३	७६	५८	१४१	४९४	३४	७२
६	नाशिक	७९४	१९८६	८	२९	७४६	१५६७	१४	४७
७	धुळे	६८३	८९५	४२	४३	१३२७	६५४८	७०	१२८
८	नंदुरबार	१४७७	१०३१	१३	१२३	३७८	२०७०	२६७	९२
९	जळगाव	७५६७	६८२६	१४	४०	६४७	२५२७	८	२७
१०	अहमदनगर	९९५	२७९०	२	१	६३७	७३१	१९९	३५९
११	पुणे	११३	१६७	१	११	२१४	६२३	६१	५०
१२	सातारा	१३३	९३९	१९७	१११	३८७	६९९	३५	६२
१३	सांगली	६८	४१६	२	३३	१३२	९७६	०	७५७
१४	सोलापूर	१३	१०८	२३	१०७	०	०	१४	७७
१५	कोल्हापूर	०	१५७	०	१	४	७५	२	६
१६	औरंगाबाद	२७३	४१२	१६	४३	८४३	३२९९	७०	१४६
१७	जालना	१४६६	५९०५	४३	१६४	६८४	४६२६	९६	१९७
१८	परभणी	०	९४३	०	११	८७१	३९३६	१९३	५४१
१९	हिंगोली	९	१६३	७	४६	२६	२५०२	५०	४३७
२०	बीड	६४	२८७९	०	११३	१४६८	५०४८	२०	३०५
२१	नांदेड	७४९	१४७७	९८	४३१	६०३	४२७६	१५५	३०९
२२	उस्मानाबाद	३८०	५२४५	२१	४६	३०५	१९८७	२५०	५०७
२३	लातूर	११०६	२९२०	१	२	१३२१	२९१०	४१	१३७
२४	बुलढणा	८९२	१०७५	०	०	३८१	१७९६	८२	२२२
२५	अकोला	८४	२३२	०	४	३३७	१७६४	२६	६९
२६	वाशिम	१२२५	२०६०	१५	१८५	५१०	३९८०	८	५१
२७	अमरावती	१३७१	२१०७	१६४	१४५	३१७५	५४४०	६०	१३२
२८	यवतमाळ	११६४७	१५७४८	०	४	९९३	५७३७	३४	१४७
२९	वर्धा	१४४७	४०७०	१७	१८	७७४	१७०६	०	०
३०	नागपूर	१०८४	१३९७	२	६	८६८	१६०४	०	६
३१	भंडारा	६८९	१०१५	३१	४९	२२६	१२१८	५	१९
३२	गोंदिया	४९९२	८०२३	६	१३	१८०	६५२	४४	५०
३३	चंद्रपूर	१०६२	२६८७	१४	२८	१५६	९३९	६६	१८९
३४	गडचिरोली	९४२	१४५२	१४	३१	४११	७२०	१७	१२४
	महाराष्ट्र	४५९८९	८१३६४	९४०	२१७२	१८८५२	७२२९४	१९३३	५३०९

परिशिष्ट - ३

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०१६-१७

अ. क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत रोजगार निर्मिती						
		जॉबकार्ड वितरित केलेल्या			मजुरी वाटपासाठी बँक/पोस्टात मजुरांची उघडण्यात आलेली एकूण खाती	रोजगार उपलब्ध करून दिलेल्या कुटुंबांची संख्या		
		एकूण कुटुंबांची संख्या	अनुसूचित जातीच्या कुटुंबांची संख्या	अनुसूचित जमातीच्या कुटुंबांची संख्या		एकूण कुटुंबांची संख्या	अनुसूचित जातीच्या कुटुंबांची संख्या	अनुसूचित जमातीच्या कुटुंबांची संख्या
१	२	३	४	५	६	७	८	९
१	ठाणे	९८९९३	४८३०	३३६०१	९३३४६	१६९२०	४७९	५७२६
२	पालघर	१७४५६४	१५३८	१४६१७५	२५०१२३	५०६७९	२०३	४६९२३
३	रायगड	१४५१९६	५३६४	२३३७८	५७९५८	४९८४	१५६	९९७
४	रत्नागिरी	१४५५४५	७८४६	१२२५	८०४३१	१०९७२	१२३३	१८९
५	सिंधुदुर्ग	६४६४५	४५९५	२९१	७५५५६	१४०८९	५०६	३६
६	नाशिक	३५२१८०	६९९२	१०७१०६	२९७११३	४८१९९	९८८	२०९४१
७	धुळे	२१७१४१	१८१०१	६४४८२	१६९१५१	३८९८१	२३४८	१०४६१
८	नंदुरबार	२६११६४	१०४२१	२११२५९	२४०८४८	५५०८७	२००५	४७०३३
९	जळगाव	३०३८५७	३६९१४	४५८७१	२२७६११	५६९९८	३८६८	४८२०
१०	अहमदनगर	६२८७१६	३२८८३	२८८६७	३०००४७	४६९९३	३०९७	१५८७
११	पुणे	२२५६५४	१२४३४	१९४५२	९५७०२	११९९४	८१७	११६१
१२	सातारा	२५०१२६	१९७४९	१८३८	१६३३६४	२३८९६	२४६५	२०८
१३	सांगली	१९४९६७	१७६२३	९७९	१५४०११	२६८२२	१५४७	६७
१४	सोलापूर	२८६६६९	२९७४२	६४१०	१६४१९१	७१३७	५५०	१०३
१५	कोल्हापूर	१९४६८९	२१८५७	६३०	१०७२१३	५९६०	१०८३	४२
१६	औरंगाबाद	४५२५९४	१६६७२	८७१२	२२०५०१	२७३२२	१२६५	६४१
१७	जालना	२५६३३५	१५४३४	२४९९	२०५०६१	३७२७९	२०४९	३५२
१८	परभणी	१९७९६७	२१७३४	२६१५	१४५१४२	३८१४४	१९८१	२७७
१९	हिंगोली	१२९२८७	३७५३३	३४९८६	१०६०५८	१८९७३	४१५८	४१३३
२०	बीड	३०१३९१	११२०५	१४०५	२६१०४२	५८०२५	१८६६	३७३
२१	नांदेड	३८६०३०	७७४१८	३७२८२	३५५९०७	३७९५९	७२६३	३८२०
२२	उस्मानाबाद	२११२२७	३४००१	२२६८	१६३५६०	२८६८३	३२२३	२३१
२३	लातूर	२०९८२६	४८५३७	३६३६	२०७५४२	४२१३५	६०१०	६७५
२४	बुलढाणा	२८९९५३	२९१०७	६६७५	१७९९१०	४१३३४	४५९१	८४२
२५	अकोला	१९१४४८	३३०५६	९३१४	१०९७८३	२४४१०	४०२४	११४९
२६	वाशिम	१६४५५२	२२२२४	७६८४	१३८४३९	३४३८६	५४०९	१२७४
२७	अमरावती	३०६६३०	३०१४२	४९३५८	२९२६३९	७४७६६	७२१८	२३८५५
२८	यवतमाळ	३९०२६२	३६२९१	६७७७६	२७७५८९	७८०४४	५१९३	१२७३९
२९	वर्धा	१११२८६	१७१३१	१५३७५	१२७२८६	१९९२१	२१७१	२३३५
३०	नागपूर	१५६३६२	२१७५५	१७६११	१३९२४४	४१७९९	४९८३	५००४
३१	भंडारा	२०१९६९	३१२९७	१४१७५	३६३४०६	११०४०७	१६८८६	९७०२
३२	गोंदिया	२३८२०५	२१५२८	३१०३३	४३००५२	१२०४९०	१२१९८	२१६९७
३३	चंद्रपूर	२६५४१२	३४३०१	५०८५०	३०८३६४	९०१८२	११०१९	१९१२२
३४	गडचिरोली	१६८५०९	२०७९१	६६८१६	३३९८५८	८९३६४	९१४७	३७८४९
	महाराष्ट्र	८१७३३५१	७९१०४६	११२१६३४	६८४८०४८	१४३३३३४	१३१९९९	२८६३६४

परिशिष्ट - ३

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०१६-१७

अ. क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत रोजगार निर्मिती									
		रोजगार उपलब्ध करून दिलेल्या मजुरांची संख्या			मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)						
		एकूण (मजुरांची) संख्या	महिला (मजुरांची) संख्या	अपंग (मजुरांची) संख्या	एकूण	अनुसूचित जाती	अनुसूचित जातीची टक्केवारी	अनुसूचित जमाती	अनुसूचित जमातीची टक्केवारी	महिला	महिलांची टक्केवारी
१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९		
१	ठाणे	३१०२३	१२६८७	४१	४.६९	०.१०	२.०५	१.८७	३९.८३	२.०१	४२.७९
२	पालघर	९९२६४	५०९८८	२३१	१८.५०	०.०७	०.३५	१७.२७	९३.३५	९.६६	५२.२२
३	रायगड	८३३२	३५८५	४२	१.४०	०.०३	२.४७	०.३३	२३.२९	०.६१	४३.७३
४	रत्नागिरी	१८२२९	८७०९	५०	३.१२	०.३८	१२.०३	०.०५	१.४८	१.४८	४७.३२
५	सिंधुदुर्ग	२३५१३	९३३६	२०३	५.८०	०.१८	३.०५	०.०१	०.१६	२.३५	४०.५५
६	नाशिक	८५९६५	२९७३१	१४९	१८.५९	०.३७	१.९७	७.७९	४१.८९	६.१३	३२.९७
७	धुळे	७३३४३	२७९५५	२८	२३.२०	१.३६	५.८८	५.९४	२५.५९	८.५५	३६.८६
८	नंदुरबार	९८४५४	४१२५५	७४	२४.७०	०.९४	३.८१	२०.२८	८२.११	९.६८	३९.१९
९	जळगाव	१०४८११	३८०६७	४८०	२५.०६	१.५४	६.१६	१.७९	७.१४	८.८८	३५.४१
१०	अहमदनगर	८३२२५	३८७५०	१२२	२२.३८	१.५०	६.७१	०.८१	३.६४	११.१४	४९.७६
११	पुणे	२२३०६	९५३४	१११	५.७४	०.३६	६.३४	०.३९	६.७२	२.५८	४५.०४
१२	सातारा	४०१५०	१७९६६	१८३	७.९४	०.६०	७.५७	०.०५	०.६९	३.७०	४६.६५
१३	सांगली	४८१८१	१८८१७	९०	२०.३८	१.०६	५.१८	०.०६	०.२८	८.१७	४०.०७
१४	सोलापूर	११५६७	४६९५	३	२.३७	०.१७	६.९९	०.०३	१.३८	१.०४	४३.८७
१५	कोल्हापूर	१०१४९	४५९६	९	१.७२	०.३१	१८.२७	०.०२	१.०४	०.८४	४८.९७
१६	औरंगाबाद	४५६२३	१७४१३	३१४	११.१८	०.४७	४.१७	०.२४	२.१९	४.२९	३८.३४
१७	जालना	७९५४०	३६१३२	१७०	१४.८३	०.७१	४.७६	०.१३	०.८६	६.७३	४५.४२
१८	परभणी	८६३२१	३५२०२	२१७	१८.२८	०.७९	४.३२	०.१३	०.६९	७.२८	३९.८५
१९	हिंगोली	३७६१४	१५९४१	३०	७.६८	१.६७	२१.७८	१.६२	२१.१०	३.२९	४२.८७
२०	बीड	१२६१२३	५५७२२	१२१	३२.७०	१.०२	३.१३	०.२१	०.६५	१४.५१	४४.३६
२१	नांदेड	७००८६	३०६७८	५७	१४.५१	२.६४	१८.१९	१.२९	८.८९	६.४६	४४.५७
२२	उस्मानाबाद	५२४४८	२१७२२	१७०	१३.०१	१.२८	९.८७	०.१२	०.९०	५.४८	४२.१३
२३	लातूर	८२४४७	३२३०८	१३४	२४.४८	३.०८	१२.५८	०.४०	१.६१	९.७४	३९.७९
२४	बुलढाणा	७३१००	२७९५९	११७	१७.८७	१.९२	१०.७४	०.३०	१.७०	६.६३	३७.१२
२५	अकोला	३९४८२	१३८७४	१४७२	१०.४१	१.६७	१६.०२	०.४९	४.७५	३.६६	३५.१८
२६	वाशिम	५९६६०	२३७७१	४५२	१४.५३	२.१७	१४.९४	०.५१	३.५२	५.६२	३८.७१
२७	अमरावती	१४९३४०	५८१५९	४८३	६२.२३	६.५१	१०.४६	२४.६६	३९.६३	२३.६८	३८.०५
२८	यवतमाळ	१४१९०८	५६८७८	६०३	३५.०२	२.१३	६.०८	५.३७	१५.३५	१४.२८	४०.७६
२९	वर्धा	३६१९९	१३०४८	२३९	१०.७१	१.२५	११.७२	१.४०	१३.०८	३.०१	२८.११
३०	नागपूर	७००१४	२६९७२	२८९	२६.८६	३.३७	१२.५३	२.९४	१०.९६	९.६८	३६.०२
३१	भंडारा	२१४३४५	१२४८६०	९४००	५५.१२	७.६०	१३.७९	५.१७	९.३८	३३.३२	६०.४५
३२	गोंदिया	२२८८४५	१२९७२५	४३७	७३.५४	७.०३	९.५६	१५.६६	२१.३०	४३.८२	५९.५९
३३	चंद्रपूर	१८०३८५	९१८२२	११०९	४१.३५	४.७२	११.४३	९.३३	२२.५७	२१.५५	५२.१३
३४	गडचिरोली	१९४२७०	९२९९८	६४१	३९.१२	३.५४	९.०६	१६.८९	४३.१७	१८.२५	४६.६४
	महाराष्ट्र	२७२६२६२	१२२१८५५	१८२७१	७०८.९९	६२.५५	८.८२	१४३.५५	२०.२५	३१८.१०	४४.८७

परिशिष्ट - ३

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०१६-१७

अ. क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत रोजगार निर्मिती			योजनेंतर्गत खर्च				
		सरासरी प्रतिकुटुंब मनुष्यदिवस निर्मिती	१०० दिवसापेक्षा जास्त दिवस रोजगार पुरविण्यात आलेल्या		एकूण खर्च (रु. लाखात)	अकुशल मजुरीवरील खर्च (रु. लाखात)	साहित्यावरील खर्च (रु. लाखात)	मजुरी व साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण	
			कुटुंबांची संख्या	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)				मजुरीवरील खर्चाचे प्रमाण	साहित्यावरील खर्चाचे प्रमाण
१	२	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७
१	ठाणे	२८	७९२	०.८०	११५२	८११	२२६	७८	२२
२	पालघर	३७	३२७२	२.०२	४३७९	३३००	८०८	८०	२०
३	रायगड	२८	१६०	०.११	३३९	२६०	२७	९१	९
४	रत्नागिरी	२८	३१०	०.१३	८६२	५९६	१९६	७५	२५
५	सिंधुदुर्ग	४१	१२६४	०.८७	१७६१	११६०	४४९	७२	२८
६	नाशिक	३९	३२३२	३.३३	४४६९	३३७०	८०४	८१	१९
७	धुळे	६०	६३८०	३.९९	७४६१	४७३७	२३९८	६६	३४
८	नंदुरबार	४५	४५५५	२.८५	५८२०	४६५७	८३७	८५	१५
९	जळगाव	४४	५६६०	३.१०	७४६१	४७१५	२३१९	६७	३३
१०	अहमदनगर	४८	४९९४	३.४०	६४३६	४२८०	१८०९	७०	३०
११	पुणे	४८	१४६९	०.८८	१३४६	१०७२	१३४	८९	११
१२	सातारा	३३	१५९४	१.१०	२३३३	१४२४	७७४	६५	३५
१३	सांगली	७६	६५६७	६.१६	६१०६	३९८२	१८३०	६९	३१
१४	सोलापूर	३३	५३१	०.२६	६९७	४७१	११७	८०	२०
१५	कोल्हापूर	२९	१६२	०.०७	३७७	३०८	२०	९४	६
१६	औरंगाबाद	४१	२०८०	१.१८	३५५७	२०९७	१२१७	६३	३७
१७	जालना	४०	२५२३	१.६२	४६२०	३११६	११७३	७३	२७
१८	परभणी	४८	३८६१	२.०४	८७४९	४७३१	३६१०	५७	४३
१९	हिंगोली	४०	१२४१	०.५४	२९६९	१७०६	११०२	६१	३९
२०	बीड	५६	८१६१	४.९२	१०७०८	७२२८	२९१०	७१	२९
२१	नांदेड	३८	२८७९	२.७२	४४४२	२५६५	१५०४	६३	३७
२२	उस्मानाबाद	४५	२८०६	१.७१	४८८८	२७२७	१८७८	५९	४१
२३	लातूर	५८	६३२६	३.७०	७९७४	५२६४	२२७०	७०	३०
२४	बुलढणा	४३	३८०३	२.७७	५३३०	३३८९	१६४६	६७	३३
२५	अकोला	४३	२१६३	१.७६	३०७३	१८९५	९८५	६६	३४
२६	वाशिम	४२	२६१४	२.३५	५७५३	२९९४	२४३१	५५	४५
२७	अमरावती	८३	१९९८८	२१.७६	१९१५०	११९९२	६२८४	६६	३४
२८	यवतमाळ	४५	७५९६	६.०७	१३२०१	७२१८	५३७३	५७	४३
२९	वर्धा	५४	२७०८	२.९९	३३६०	१९८६	१११३	६४	३६
३०	नागपूर	६४	८०४४	६.२७	८२६६	४९२२	२८९३	६३	३७
३१	भंडारा	५०	११७९९	५.७४	११४५८	७४६२	३४३७	६८	३२
३२	गोंदिया	६१	२०२९४	१०.५६	१५७२५	११३९८	३६३५	७६	२४
३३	चंद्रपूर	४६	७६५९	३.१२	१०५५८	७२४७	२६८६	७३	२७
३४	गडचिरोली	४४	७४८८	३.५४	१३६१३	८५३८	४४४३	६६	३४
	महाराष्ट्र	४९	१६४९७५	११४.४४	२०८३९०	१३३६१७	६३३३९	६८	३२
				राज्यस्तरीय खर्च	५२२				
				एकूण	२०८९१२				

परिशिष्ट - ३

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०१६-१७

अ. क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत कामे									
		चालु वर्षातील एकूण कामे (संख्या)		चालु वर्षातील पूर्ण कामे व चालु / अपूर्ण कामे (संख्या)							
		पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे	ग्रामीण भागातील अंतर्गत रस्ते		पूरनियंत्रण विषयाची कामे		जलसंधारण व जलसंवर्धन विषयक कामे		दुष्काळ प्रतिबंधक कामे	
				पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालु कामे
१	२	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७
१	ठाणे	४१३४	१११९७	९२	१७४	२	२	२५	२३	५२३	५७९
२	पालघर	५२६४	२०३८६	१६६	१२८५	०	०	३२८	४७७	१४९९	२३४६
३	रायगड	७९७	२७१३	१७	५८	०	१	२३	६२	३९३	१७३४
४	रत्नागिरी	१९८२	७१७०	८	३०	०	०	३८	८२	४३०	४१९९
५	सिंधुदुर्ग	३४३०	९४०६	३०५	२८०	३०	१०५	१५८	४५९	१२८२	५८६३
६	नाशिक	४३१५	३२८८२	१७५	२७८	०	०	७२२	१४७४	१०२२	१२९७
७	धुळे	२६४३	२००२५	१३९	४५४	०	२	२१०	४३९	१०७९	२११७
८	नंदुरबार	४५४०	२९७१२	१११	८३	०	०	६४४	१०९२	६३७	३६२१
९	जळगाव	५५१६	३३९९०	१३५	९७५	५३	२६	१४०६	१२६६	२११८	४७०७
१०	अहमदनगर	८२०६	२१३५२	३२२	८३५	०	०	१७८१	२१८९	२९७	२९४७
११	पुणे	१३४९	८९८८	४९	६४	०	१०	३१	३५७	६१८	२०४८
१२	सातारा	३८३१	११३८८	७०	१६२	०	०	३६६	३८२	१४०	३४७
१३	सांगली	२८१७	९४६७	२०६	४८८	१	६	४८२	१०५७	२१९	७०८
१४	सोलापूर	११५६	५१६८	११८	२४२	०	०	८१	१७१	६३	१९१
१५	कोल्हापूर	९३९	४५६६	९२	१७	०	०	५	१४	२७	११२
१६	औरंगाबाद	१६६१	१७९४४	७६	७१३	१	६३	४७२	२०२९	१००	२८०
१७	जालना	६२४१	१५६९४	११३	९४६	०	८	८६२	१६२२	३७८	१९७६
१८	परभणी	५१६२	१०६२२	९१	४२९	०	०	४५३	१३६९	१४२६	२८३
१९	हिंगोली	७६४	४८०६	२५	३७९	०	१	३६९	२५६३	१२९	१८७
२०	बीड	३२५०	१९५९२	१६९	१५४६	०	२८	१९२०	८२९८	५२५	१४४५
२१	नांदेड	१०७३६	२४९९६	१४०	१४६०	२२	०	१२४८	३३०२	८४८	१४०९
२२	उस्मानाबाद	३४९८	११६३७	२३५	१२६२	२	०	११९३	२६७४	१०७	४६६
२३	लातूर	३१०४	१०७७३	९५	९०६	५	५	४७३	१०८६	७७	२५०
२४	बुलढणा	४२१९	१२७०५	१३५	२९७	८	५७	५१६	११५७	७७२	२२२६
२५	अकोला	२२३१	१२४३२	१६२	११८८	४१	३६	८५६	१७४३	३३७	७१८
२६	वाशिम	४६१०	११९३४	१७५	७३४	११	७१	१३५७	१०९५	६४९	८७२
२७	अमरावती	१०४८०	३३४६६	९११	१९९९	७	२२	१६५५	१६४२	१९९८	५४५६
२८	यवतमाळ	१५४९०	२९९४०	४१७	८१२	१५	१५	१८८२	२७७१	१३८७	२०५६
२९	वर्धा	७७७८	१३४६८	९७	४०२	२	१८	३	४५	२३३४	३६५७
३०	नागपूर	५७७५	१३८७५	५११	४५३	०	३	१००	२३३	९०४	३०३७
३१	भंडारा	५४७८	१५२५९	५९४	१८७६	२५१	१८६	२६१	३५८	७६५	३०५
३२	गोंदिया	५६२८	२६५५४	५५१	२३६२	७३	३५३	३०४	७७४	१०९९	२०२५
३३	चंद्रपूर	४६६८	२०३२६	६७७	१५३९	३४	१४३	३८९	८५१	१०४८	२०२०
३४	गडचिरोली	९६४४	१५२१७	५०७	१२८०	१३	२४	१०२४	१४५३	८५५	९४१
	महाराष्ट्र	१६१३३६	५४९६५०	७६८६	२६००८	५७१	११८५	२१६३७	४४६०९	२६०८५	६२४२५

परिशिष्ट - ३

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०१६-१७

अ. क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत कामे									
		चालू वर्षातील पूर्ण कामे व चालू / अपूर्ण कामे (संख्या)									
		लघुसिंचन कामे		जमिनीच्या विकासाकरिता सिंचन कामे (Category IV)		पारंपारिक जलस्रोतांचे नुतनीकरणामधील कामे		भूविकासाची कामे		राजीव गांधी सेवा केंद्र	
		पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे
१	२	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७
१	ठाणे	०	२	२१४८	४९४२	२६	१	६०७	४३	२	२
२	पालघर	१८	२२	९९४	११९९६	३९१	७६	४१४	६६०	२	१०
३	रायगड	०	०	१४०	६६४	५	७	९	५२	१	१
४	रत्नागिरी	०	१	८८३	२३०४	३०	३१	९	३२	०	०
५	सिंधुदुर्ग	२०	२	२२६	१३७४	६	१२	२८	३१	०	१
६	नाशिक	१०	१३	१७०९	२६४७७	१२७	११०२	१६	१८३	०	१
७	धुळे	०	०	९१५	१५६७९	५	०	०	५	१	२
८	नंदुरबार	०	०	१८४६	२२५८२	७	०	८५	८८	९१	५१
९	जळगाव	१	१	१२१९	१४९८९	२७८	१२५	७८	१८	१	४
१०	अहमदनगर	०	३	५४५२	१३९५५	९२	७५	७९	१२२	९	१६
११	पुणे	०	४	४५१	६२६३	१७	३०	०	८	०	२
१२	सातारा	५	३	८६६	९०८७	४	१०	५	१०	०	१
१३	सांगली	१	०	१२४१	६६१५	१७६	१४८	३२	३	०	३
१४	सोलापूर	३४	४८	७०६	४०९८	४९	५६	२९	२११	०	०
१५	कोल्हापूर	०	०	७२९	४०९३	०	४	१	०	१	०
१६	औरंगाबाद	०	४	४६०	१२७३२	९७	५७७	७	९	०	६
१७	जालना	२	४०	२२२८	६९८०	१७	१०९	२०३	५१६	०	५
१८	परभणी	०	०	१८४०	७५२५	१३	६	१४	४४	०	०
१९	हिंगोली	०	३	७३	१३४४	४	३७	८	१४५	०	७
२०	बीड	५	१०३	४८५	६६९७	१९	१६१	४३	३२८	०	७
२१	नांदेड	३	६	१०१४	१०६८६	१४०	१४२	८५	२८८	१	१५
२२	उस्मानाबाद	०	२	७२४	५७३२	३६१	१२८	६६	३	१	३
२३	लातूर	१	२३	१३४१	७५९५	१२	६	११९	५५	०	३
२४	बुलढणा	०	०	१७६९	७४२०	६	३	१४	४	०	१
२५	अकोला	१	३	७१९	८५६०	१२	१८	०	३	२	२९
२६	वाशिम	८२	१६०	१९९४	७०५४	८१	५८	८	११	५	२७
२७	अमरावती	८६	३४३	४१२२	२०५३४	१९३	३४९	७०	१९२	१५	२४
२८	यवतमाळ	३	३	३६८६	१६८७८	१६६	१७२	५	९	१९	५१
२९	वर्धा	३९	२७	७९९	६४९८	५३	२३	१	०	०	२८
३०	नागपूर	०	३	२२३९	८२७७	०	०	१	२	०	२
३१	भंडारा	४०	१००	२२७५	१०५१४	७२	८२	१८८	४४८	२	१
३२	गोंदिया	५	४०	११०९	१०८७७	२५३	४०३	८८३	९९५	८	६
३३	चंद्रपूर	१०	२८	९१३	१२३१५	४७५	७२२	३२०	४१४	८	१९
३४	गडचिरोली	६	३८	१०४७	८४१०	१५०	१४९	४४७५	१५४५	९	३७
	महाराष्ट्र	३७२	१०२५	४८३६२	३२१७४६	३३३७	४८२२	७९०२	६४७७	१७८	३६५

परिशिष्ट - ३

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सांख्यिकीय माहिती सन २०१६-१७

अ. क्र.	जिल्हा	योजनेंतर्गत कामे									
		चालू वर्षातील पूर्ण कामे व चालू / अपूर्ण कामे (संख्या)									
		ग्रामीण पेयजलाची कामे		ग्रामीण स्वच्छता अभियान		इतर कामे		सिंचन विहिरींची कामे		शेततळ्यांची कामे	
		पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे	पूर्ण झालेली कामे	चालू कामे
१	२	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७
१	ठाणे	४	४२	६२४	५३५८	८१	२९	८९	३८२	६	८
२	पालघर	०	०	१३९६	३४१८	५६	९६	३०९	१३२९	९	२८
३	रायगड	०	०	१६६	७५	४३	५९	७	१३	३	०
४	रत्नागिरी	१	०	३७७	२८९	२०६	२०२	२७	४८	३	१
५	सिंधुदुर्ग	१८३	१५२	८६६	९६०	३२६	१६७	१९३	४२२	४	६१
६	नाशिक	२	१७	५२०	२००९	१२	३१	८०५	१२५८	२२	४१
७	धुळे	१९	९७	२४३	११४५	३२	८५	८४७	५६९०	७१	७५
८	नंदुरबार	०	२८	१०७५	२१४६	४४	२१	८२	१६०४	८३	८२
९	जळगाव	७६	११६	६६	११७१०	८५	५३	५६८	१७२३	१२	७
१०	अहमदनगर	६	१४	१६८	११९३	०	३	१०७४	५४७	६५०	२९६
११	पुणे	०	१	१७५	१८९	८	१२	१४२	५२३	१	१३
१२	सातारा	१०७५	१०८७	३३	६५	१२६७	२३४	२५४	३८०	५०	३६
१३	सांगली	१२७	४	२८५	४१३	४७	२२	३६९	८२०	२२७	७०७
१४	सोलापूर	०	०	५१	१८	२५	१३३	३	०	४१	७३
१५	कोल्हापूर	८४	३०७	०	१८	०	१	१	४६	२	४
१६	औरंगाबाद	६६	८१०	३७७	६५९	५	६२	३२१	२८३०	४४	८७
१७	जालना	४	१०६	२३७६	३१९४	५८	१९२	१९३४	३०४८	२१	१४६
१८	परभणी	०	१	१३२४	९५४	१	११	१६५१	३७३८	१५६	५३४
१९	हिंगोली	०	०	१४३	८७	१३	५३	१३६	१६६५	८७	४३६
२०	बीड	१२	४०१	३६	४६८	३६	११०	२२६८	४६१०	१२२	३०५
२१	नांदेड	५९०२	६२८८	१०८६	९४२	२४७	४५८	१४६५	३४८०	९२	२५३
२२	उस्मानाबाद	४९४	४७३	२३९	८४६	७६	४८	३०९	१२४७	१२४	४०६
२३	लातूर	१	१७७	९७०	६६४	१०	३	१३२१	२५०५	७४	१३५
२४	बुलढणा	३७५	६३७	५९८	९०३	२६	०	८३९	१३१४	११४	१३५
२५	अकोला	१	७	९८	१२४	२	३	४९०	१२९४	९३	५९
२६	वाशिम	६	९४	२२१	१५७७	२१	१८१	१७७०	२०८४	५६	३९
२७	अमरावती	४	७९	१०८०	२५०८	३३९	३१८	२६३६	४४०४	१८२	१०३
२८	यवतमाळ	०	२४९	७९०६	६९२१	४	३	२८७९	५२४१	१८०	११८
२९	वर्धा	१०१	२१३	४२६५	२५२२	८४	३५	५०८	१४७४	०	०
३०	नागपूर	३३४	६०५	१६८६	१२५२	०	८	७२४	१३६४	१	०
३१	भंडारा	०	१९	९३२	१२८२	९८	८८	९९	११४५	१०	११
३२	गोंदिया	०	४८	१३३९	८६५४	४	१७	१२५	५२४	१०	१४
३३	चंद्रपूर	३३	८६	६९४	२१४८	६७	४१	२२०	८८६	१५९	१६५
३४	गडचिरोली	०	१५	१५४१	१२८२	१७	४३	३९०	६०७	१२६	१००
	महाराष्ट्र	८९१०	१२१७३	३२९५६	६५९९३	३३४०	२८२२	२४८५५	५८२४५	२८३५	४४७८

परिशिष्ट - ४

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत
तालुकावार मनुष्यदिवस निर्मिती सन २०१७-१८

अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)	अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)	अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)
१	देवरी	२५.०८	४०	सिंदेवाही	४.४१	७९	उमरखेड	२.८४
२	चिखलदरा	२३.४२	४१	औसा	४.३६	८०	निलंगा	२.८१
३	तिरोडा	२१.०८	४२	मानोरा	४.३४	८१	परळी	२.७५
४	सालेकसा	१७.१८	४३	यवतमाळ	४.०८	८२	पाटोदा	२.७४
५	गोंदिया	१५.६१	४४	केळापूर	३.९८	८३	त्र्यंबकेश्वर	२.७१
६	अर्जुनी मोरगांव	१५.२९	४५	कारंजा (वर्धा)	३.९६	८४	रामटेक	२.६९
७	मोहाडी	१४.१६	४६	वरुड	३.८१	८५	अकोला	२.६७
८	आमगांव	१३.६३	४७	नरखेड	३.७६	८६	मुलचेरा	२.६७
९	धुळे	१३.३०	४८	मेहकर	३.७२	८७	घाटंजी	२.६७
१०	धारणी	१३.०५	४९	अक्राणी	३.७०	८८	औंध	२.६६
११	गोरेगांव	१२.३४	५०	शहादा	३.६८	८९	लोहा	२.५६
१२	ब्रम्हपूरी	११.१२	५१	दर्यापूर	३.६४	९०	मोखाडा	२.५४
१३	सडक अर्जुनी	१०.४६	५२	अचलपूर	३.६२	९१	खटाव	२.५३
१४	परतूर	९.५४	५३	गेवराई	३.६०	९२	सुरगणा	२.५२
१५	शिंदखेडे	९.४३	५४	वाशिम	३.५७	९३	दिंडोरी	२.५२
१६	मोर्शी	९.२४	५५	पातूर	३.५७	९४	सिल्लोड	२.४८
१७	तुमसर	९.१८	५६	आर्णी	३.४९	९५	कन्नड	२.४४
१८	साकोली	८.४७	५७	अहमदपूर	३.४८	९६	उमरेड	२.४४
१९	लाखनी	८.१९	५८	केज	३.४२	९७	दियस	२.४०
२०	नागभीड	७.०७	५९	मालेगांव (नाशिक)	३.४१	९८	हिंगोली	२.३७
२१	साक्री	६.९६	६०	येवला	३.३९	९९	लातूर	२.३६
२२	सावली	६.४८	६१	कोरची	३.३२	१००	बागलाण	२.३६
२३	शिरपूर	६.२६	६२	कळवण	३.२८	१०१	आटपाडी	२.३५
२४	चामोर्शी	६.०१	६३	चांदूर बजार	३.२७	१०२	काटोल	२.३४
२५	धानोरा	५.७९	६४	नंदूरबार	३.२७	१०३	पारनेर	२.३०
२६	विक्रमगड	५.६२	६५	पवनी	३.२६	१०४	पुर्णा	२.२९
२७	लाखांदूर	५.३९	६६	पेठ	३.२५	१०५	नायगाव(खु.)	२.२३
२८	रिसोड	५.३२	६७	माहूर	३.२०	१०६	बोदवड	२.१९
२९	अक्कलकुआ	४.९९	६८	गंगाखेड	३.२०	१०७	कळमनुरी	२.१८
३०	आरमोरी	४.९७	६९	पोंभुर्णा	३.१८	१०८	राळेगाव	२.१७
३१	गडचिरोली	४.९३	७०	घनसावंगी	३.१७	१०९	नांदगाव	२.१०
३२	कुरखेडा	४.९२	७१	चाळिसगाव	३.१३	११०	मूर्तिजापुर	२.०५
३३	चिमूर	४.८८	७२	पारोळा	३.१२	१११	अंबाजोगाई	२.०१
३४	मुल	४.८६	७३	अंबड	३.१०	११२	जामखेड	२.०१
३५	बीड	४.८२	७४	कारंजा (वाशिम)	३.०६	११३	महागांव	२.००
३६	जव्हार	४.७४	७५	देसाईगंज	२.९८	११४	रेणापूर	२.००
३७	मालेगांव (वाशिम)	४.५१	७६	नवापूर	२.९७	११५	फुलंब्री	१.९९
३८	वाडा	४.४९	७७	जामनेर	२.९३	११६	कुही	१.९९
३९	भंडारा	४.४६	७८	अर्धापूर	२.८७	११७	अहेरी	१.९८

परिशिष्ट - ४

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत
तालुकावार मनुष्यदिवस निर्मिती सन २०१७-१८

अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)	अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)	अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)
११८	पैठण	१.९७	१५७	परांडा	१.५९	१९६	चांदूर रेल्वे	१.२०
११९	शहापूर	१.९५	१५८	फलटण	१.५९	१९७	जालना	१.२०
१२०	कळंब (उस्मानाबाद)	१.९५	१५९	शिरूर कासार	१.५७	१९८	शेवगांव	१.२०
१२१	अंजनगाव सुर्जी	१.९२	१६०	मौदा	१.५७	१९९	पारशिवणी	१.१९
१२२	पुसद	१.९१	१६१	भिवापूर	१.५६	२००	आष्टी (बीड)	१.१९
१२३	संगमनेर	१.९१	१६२	बारामती	१.५६	२०१	सिन्नर	१.१९
१२४	आर्वी	१.९१	१६३	कळमेश्वर	१.५५	२०२	कंधार	१.१९
१२५	उस्मानाबाद	१.९०	१६४	हिंणघाट	१.५३	२०३	सावनेर	१.१९
१२६	बुलढाणा	१.९०	१६५	चिखली	१.५१	२०४	डहाणु	१.१९
१२७	खामगांव	१.८९	१६६	तळोजा	१.५१	२०५	मुक्ताईनगर	१.१८
१२८	दारव्हा	१.८७	१६७	बदनापूर	१.५१	२०६	कुडाळ	१.१८
१२९	मोताळा	१.८६	१६८	समुद्रपूर	१.५१	२०७	नांदेड	१.१७
१३०	वैजापूर	१.८६	१६९	सेनगांव	१.४९	२०८	बाळापूर	१.१७
१३१	गोंडपिप्री	१.८६	१७०	मुदखेड	१.४७	२०९	जळगांव जामोद	१.१६
१३२	हदगाव	१.८४	१७१	वर्धा	१.४६	२१०	सिंदखेड राजा	१.१६
१३३	मालवण	१.८२	१७२	धामणगाव रेल्वे	१.४६	२११	श्रीगोंदा	१.१५
१३४	पलूस	१.८१	१७३	लोणार	१.४५	२१२	मुखेड	१.१४
१३५	तिवसा	१.८१	१७४	भोकरदन	१.४४	२१३	रावेर	१.१४
१३६	भोकर	१.७९	१७५	पाथर्डी	१.४३	२१४	भिवंडी	१.११
१३७	नगर	१.७८	१७६	कर्जत (नगर)	१.४१	२१५	रहाता	१.११
१३८	देवणी	१.७७	१७७	भातकुली	१.४०	२१६	औरंगाबाद	१.०६
१३९	उदगीर	१.७६	१७८	नेर	१.३७	२१७	कोरेगांव	१.०६
१४०	माण	१.७५	१७९	बाभुळगाव	१.३७	२१८	चंद्रपूर	१.०६
१४१	अमरावती	१.७४	१८०	चाकूर	१.३६	२१९	पालम	१.०४
१४२	चोपडा	१.७३	१८१	इगतपूरी	१.३६	२२०	झरी जामनी	१.०४
१४३	जळकोट	१.७१	१८२	इंदापूर	१.३६	२२१	दापोली	१.०४
१४४	पाचोरा	१.६९	१८३	सेलू (परभणी)	१.३४	२२२	कामठी	१.०३
१४५	किनवट	१.६७	१८४	भद्रावती	१.३१	२२३	खंडाळा	१.०२
१४६	उमरी	१.६७	१८५	कनकवली	१.३१	२२४	सिरोंचा	१.०२
१४७	देवळी	१.६६	१८६	राहूरी	१.२८	२२५	तेल्हारा	१.०२
१४८	संग्रामपूर	१.६५	१८७	राजापूर	१.२८	२२६	मंठा	१.०२
१४९	तुळजापूर	१.६५	१८८	सेलू (वर्धा)	१.२६	२२७	जळगाव	१.०१
१५०	बाशींटाकळी	१.६४	१८९	धर्माबाद	१.२६	२२८	मंगरुळपीर	१.००
१५१	आष्टी (वर्धा)	१.६४	१९०	अकोला (नगर)	१.२५	२२९	धरणगाव	१.००
१५२	नांदगाव खंडेकर	१.६४	१९१	मलकापुर	१.२५	२३०	यावल	०.९९
१५३	मुरबाड	१.६२	१९२	देवगड	१.२४	२३१	कळंब (यवतमाळ)	०.९८
१५४	निफाड	१.६१	१९३	माळशिरस	१.२३	२३२	लांजा	०.९७
१५५	नांदूरा	१.६०	१९४	कराड	१.२२	२३३	वडवणी	०.९६
१५६	भूम	१.५९	१९५	राजुरा	१.२१	२३४	माजलगाव	०.९६

परिशिष्ट - ४

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत
तालुकावार मनुष्यदिवस निर्मिती सन २०१७-१८

अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)	अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)	अ.क्र.	तालुका	मनुष्यदिवस निर्मिती (लाखात)
२३५	नाशिक	०.९४	२७४	कवठे-महाकाळ	०.७४	३१३	खुलताबाद	०.३७
२३६	हातकणंगले	०.९४	२७५	बिलोली	०.७४	३१४	जत	०.३६
२३७	सातारा	०.९३	२७६	गंगापूर	०.७३	३१५	अलिबाग	०.३५
२३८	उमरगा	०.९३	२७७	पाटण	०.७३	३१६	आजरा	०.३४
२३९	खेड (रत्नागिरी)	०.९२	२७८	सावंतवाडी	०.७१	३१७	माणगाव	०.३३
२४०	देगलूर	०.९२	२७९	अंमळनेर	०.६९	३१८	चंदगड	०.३३
२४१	शिरूर (पुणे)	०.९१	२८०	वाई	०.६९	३१९	दोडामार्ग	०.३२
२४२	सोयगाव	०.९१	२८१	शेगांव	०.६७	३२०	हवेली	०.३१
२४३	परभणी	०.९१	२८२	आंबेगाव	०.६६	३२१	शिराळा	०.३१
२४४	लोहारा	०.९०	२८३	करमाळा	०.६६	३२२	पेण	०.३१
२४५	खेड (पुणे)	०.९०	२८४	तलासरी	०.६३	३२३	जितूर	०.३०
२४६	नागपूर (ग्रा.)	०.९०	२८५	कागल	०.६३	३२४	सोनपेठ	०.२८
२४७	एरंडोल	०.८९	२८६	गडहिंग्लज	०.६३	३२५	कर्जत (रायगड)	०.२८
२४८	श्रीरामपूर	०.८८	२८७	पाथरी	०.६०	३२६	वैभववाडी	०.२७
२४९	भुसावळ	०.८८	२८८	खानापूर	०.६०	३२७	मोहोळ	०.२६
२५०	वाशी	०.८७	२८९	जिवती	०.५९	३२८	पुरंदर	०.२४
२५१	रत्नागिरी	०.८७	२९०	मारेगाव	०.५८	३२९	शाहूवाडी	०.२२
२५२	तासगाव	०.८६	२९१	माढा	०.५६	३३०	भोर	०.२१
२५३	चिपळूण	०.८६	२९२	भामरागड	०.५६	३३१	अक्कलकोट	०.२१
२५४	वाळवा	०.८६	२९३	कल्याण	०.५५	३३२	महाबळेश्वर	०.१९
२५५	बसमत	०.८६	२९४	शिरूर अनंतपाळ	०.५५	३३३	पंढरपूर	०.१९
२५६	गुहागर	०.८५	२९५	मंगळवेढे	०.५४	३३४	सांगोले	०.१९
२५७	बार्शी	०.८५	२९६	दौंड	०.५४	३३५	सुधागड	०.१७
२५८	पालघर	०.८५	२९७	वणी	०.५३	३३६	बावडा	०.१६
२५९	देऊळगाव राजा	०.८४	२९८	बल्लारपूर	०.५३	३३७	श्रीवर्धन	०.१६
२६०	जाफ्राबाद	०.८२	२९९	शिरोळ	०.५२	३३८	द.सोलापूर	०.१५
२६१	हिमायतनगर	०.८१	३००	मिरज	०.५१	३३९	मावळ	०.१३
२६२	चांदवड	०.८१	३०१	अकोट	०.५१	३४०	मुळशी	०.१३
२६३	हिंगणा	०.८०	३०२	भुदरगड	०.५०	३४१	रोहा	०.११
२६४	नेवासा	०.७९	३०३	राधानगरी	०.५०	३४२	वसई	०.१०
२६५	वरोरा	०.७९	३०४	मंडणगड	०.४९	३४३	वेल्ले	०.०७
२६६	देवळा	०.७९	३०५	कडेगाव	०.४५	३४४	उ. सोलापूर	०.०७
२६७	संगमेश्वर	०.७८	३०६	जावळी	०.४४	३४५	मुरुड	०.०६
२६८	जुन्नर	०.७७	३०७	पन्हाळा	०.४३	३४६	पनवेल	०.०५
२६९	धारूर	०.७६	३०८	अंबरनाथ	०.४३	३४७	खालापूर	०.०४
२७०	भडगांव	०.७५	३०९	कोरपना	०.४०	३४८	तळा	०.०३
२७१	कोपरगाव	०.७४	३१०	मानवत	०.४०	३४९	पोलादपूर	०.०२
२७२	करवीर	०.७४	३११	वेंगुर्ला	०.४०	३५०	उरण	०.०१
२७३	एटापल्ली	०.७४	३१२	म्हसळा	०.३८	३५१	महाड	०.०१
							राज्य	८२५.३२

- मार्गदर्शन -

मा.श्री. एकनाथ डवले, सचिव (रोहयो)

- विश्लेषण व सांख्यिकी माहिती -

डॉ. प्रमोद शिंदे, उपसचिव (रोहयो)

श्री. बाळासाहेब रासकर, उपसचिव (रोहयो)

श्रीमती लता वरखाडे, अवर सचिव (रोहयो)

श्री. विजय कलवले, सहायक संचालक (लेखा)

श्रीमती सायली पराडकर, संशोधन अधिकारी (रोहयो)

कामे मनरेगाची . . . शाश्वत विकासाची

मनरेगा अंतर्गत

११

कलमी
कार्यक्रम

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

नियोजन (रोजगार हमी योजना) विभाग

नवीन प्रशासन भवन, १६ वा मजला, मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२

संकेतस्थळ - mahaegs.maharashtra.gov.in

ई-मेल : egsdesk9-mh@gov.in / egsdesk6-mh@gov.in

विनामूल्य मदत वाहिनी क्र . (Toll Free No.) १८००२२३८३९